

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA I.
HITTUDOMÁNY-BÖLCSELETI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEKEZÉSEI
SZERKESZTI HORVÁTH KONSTANTIN OSZTÁLYTITKÁR
III. kötet. 8. szám.

A KERESZTÉNY NEMZETI NÉPISKOLÁK JÖVŐ ALAKULÁSA

IRTA

BECKER VENDEL

RENDES TAG

*Előadta a Szent István Akadémia I. osztályának
1942 október 2-án tartott felolvasó-ülésén.*

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA

1943

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA I.
HITTUDOMÁNY-BÖLCSELETI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEKEZÉSEI
SZERKESZTI HORVÁTH KONSTANTIN OSZTÁLYTITKÁR
III. kötet. 8. szám.

A KERESZTÉNY NEMZETI NÉPISKOLÁK JÖVŐ ALAKULÁSA

IRTA

BECKER VENDEL

RENDES TAG

*Előadta a Szent István Akadémia I. osztályának
1942 október 2-án tartott felolvasó-ülésén.*

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1943

**A szerkesztésért felelős: Papp Károly főtítkár.
Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.**

BEVEZETŐ.

Mint katolikus pedagógus megfontolás tárgyává tettem a katolikus néptanítók illetményrendezését. Ezt azonban csak a népoktatási alaptörvény alapján tehettem, mert 1868 óta a katolikus népiskola és különösen a katolikus tanítók és tanítónők illetményeinek alakulása a községi, állami és a hitfelekezeti tanítónők illetményügyeinek változásaival szoros kapcsolatban áll. Dolgozatomban azt akarom kimutatni, hogy a keresztény nemzeti gondolkozású és érzésű tanítók és tanítónők ugyanazon feltételek mellett — egyenlő illetményekre jogosultak és az adóalanyok az Országos Népiskolai Adókulcs arányában egyenlő mértékben járulnak a keresztény nemzeti népiskolák fenntartásához. Ezeken kívül megoldást keresek egyéb nem állami népiskolák problémáira. Így a katolikus és hitfelekezeti tanítók áthelyezésének törvényes biztosítására.

Kelt Szegeden, 1942 szeptember havában.

Dr. Becker Vendel

t. b. pápai kamarás, a csanádi székeskáptalan apát kanonokja, tanügyi főtanácsos, kir. főigazgatói címmel felruházott tanítóképző intézeti igazgató, csanádegyházmegyei főtanfelügyelő.

I. FEJEZET.

Történeti visszapillantás keresztény és nemzeti szellemű népoktatásunk alakulására, különös tekintettel a tanítók javadalmazására.

A magyar népiskola és tanítójának helyzete a középkorban, a reformáció és ellenreformáció idején.

Az Árpádok korában nálunk egyedül a katolikus Egyház tartott fenn iskolákat, melyek elsősorban az ő célkitűzéseit szolgálták. Az Egyháznak örök büszkesége az, hogy iskoláiból senkit sem zárt ki. Szent István korában — Békefi Remig szerint — sokan voltak, akik a plébános, vagy ennek valamelyik papja jóvoltából szerezték meg ismereteiket, eleinte bizonyára nem is mindig külön iskolában, hanem magán a plébánián. De ez nem tesz semmit, mert nem a helyiség, hanem az oktatás a fő.

A keresztény vallás elterjedésével ez az állapot uralkodott az egész országban.

Az autonom városi községek szabadságjeveleiben az anyagi és szellemi felvirágzás csirája rejlett. Jogaik értelmében maguk választották a kormányzat és igazságszolgáltatás tényezőit; a templomnak maga a város volt a kegyura, *iskoláikat városi pénzen tartották fenn és élükre tetszésük szerint kiszemelt mestereket állítottak.* A városi iskolák mellett *a falusi plébániai székhelyeken is tartottak fenn iskolákat,* amelyekben a Miatyánkot, Hiszekegyet, a vallás legfőbb tételeit, az éneket, olvasást és itt-ott az írást is tanították.

A nőnevelés munkája az apácakolostorokban folyt.

A városok saját költségükön létesítettek iskolákat, amelyekben kezdetben papokat, később pedig világi tanerőket alkalmaztak. Maguk a városok gondoskodtak a tanerők fizetéséről, amely megegyezés szerint készpénzből, tandíjból, stóladíjakból és különféle jutalmakból tevődött össze. Hogy élelmezésükről a plébános gondoskodott, az mindezeknél fontosabb volt.

A falusi iskolában a tanítást vagy a plébános (esetleg valamelyik papja), vagy az iskolamester végezte. A plébánost tekintették az iskola-

mester urának, ami teljesen megfelelt annak a viszonyoknak, mely a plébános és az iskolamester között fennállott. Az iskolamestert ugyanis a hívek választották, de ehhez a plébános beleegyezése, jóváhagyása is szükséges volt. Iskolamester lehetett: egyházi, jegyző, írnok, a latin iskolában egy-két évet végzett diák, rokkant katona, iparos stb. A népoktatást — mind a falusi, mind a városi iskolában —, elsősorban a világi papság karolta fel, mégpedig azért, hogy lelkipásztori tevékenysége a gyermekekre is kiterjeszthető legyen és hogy ezáltal — az egységes katolikus világnézet hatása alatt — katolikus gondolkodású és érzésű emberekké nevelhessék őket.

Az egész keresztény középkoron át az a felfogás uralkodott, hogy a népoktatásnak katolikus világnézeti alapon kell történnie. Ezért volt a világi iskolamester is a plébánosnak alárendelve és ezzel magyarázható az is, hogy az egyházmegye területén csak az *iskoláskanonok* adhatott az iskolamesternek jogot a tanításra. *A székesegyházi iskolák voltak az első tanítóképzők*, mert vagy papok tanítottak a plébániai és városi iskolákban, vagy ők vezették be az iskolamestert a tanítás mesterségébe. A középkorban nem volt rendszeres tanítóképzés, mégis úgy érezzük, hogy a középkor paptanítói voltak azok, akik — alpműveltségüknél (képzettségüknél) fogva — a legjobban közelítették meg a tanító fogalmát.

Több városban (Bártfa, Brassó, Szeged) egyetemet végzett ember volt az iskolamester, ami kétségtelenül dicséri e kor nemes felfogását, amely a város iskoláiba egyetemi fokozattal bíró egyént szánt. A középkori iskolai nevelés a tanítás fölött állt. A valláserkölcsei élet komolysága rányomta bélyegét a kor nevelésére s el kell ismernünk, hogy ez a kor nevelte az emberiség javáért legtöbbet áldozni tudott jellemeket.

Amilyen mértékben eltűntek később — az egyházi élet hanyatlása következtében — a plébániai és szerzetes iskolák, oly mértékben szaporodtak a városi (községi) iskolák. De a korszak vége felé — a mohácsi vészt közvetlenül megelőző időkben — az általános nyomor következtében ezek is a zűllés lejtőjére jutottak és csak a vagyonosabb városokban maradtak meg a korábbi színvonalon.

A mohácsi vész után csaknem minden kulturális élet megszűnt az országban. Így a plébániai (katolikus elemi) népiskolák is úgyszólván teljesen eltűntek. *Csak Oláh Miklós primással kezdett a katolikus iskolai élet újra fellendülni.* 1560-ban a nagyszombati zsinat a le készeknek kötelezővé tette azt, hogy híveiket a hittan elemeiben oktassák, továbbá, hogy minden plébánia, vagy a szegényebbek közösen, iskolamestert alkalmazzanak, aki a gyermekeket az ismeretek elemeire (t. i. írásra, olvasásra, egyházi énekekre és a hittan elemeire) oktassa.

Az országgyűlés már 1548-ban (6. t. c.) felszólította a főpapokat, hogy tehetségükhöz képest alapítsanak iskolákat. A XII. t. c.-ben pedig kimondotta, hogy az egyházi javadalmak egyrészét az iskolák helyreállítására és a tanítók ellátására kell fordítani. A törvényeknél többet ért az a valóságos támogatás, amelyben főpapjaink a katolikus iskolaügyet részesítették. A XVI. század elejétől kezdve ugyanis *«minden főpap, szerzetesrend, főúr, vagy város saját belátása szerint rendelkezett az elemi iskoláról»*. Kinevezte, illetőleg megválasztotta a tanítókat, megállapította azok számát, fizetését, a tantárgyakat, a tanrendet és az iskolai szabályokat. (Péterfi.)

A protestánsok iskolaügye ebben az időben fejlettebb, mert a török uralom Erdélyben korlátozottabb volt, s így nagyobb gondot fordíthattak népiskoláikra. Ezzel magyarázható, hogy a XVI. században — különösen Erdélyben — majdnem minden protestáns községnek volt népiskolája külön tanítóval (aki a gyermekeket a vallás elemeire, olvasásra, írásra és éneklésre tanította).

Kezdetben a protestáns papok voltak a tanítók is. Később azonban a tanítói munkakört elválasztották a papi hivataltól. Az iskola igazgatója azonban továbbra is a pap maradt. A tanítói munkakörhöz tartozott a tanításon kívül az istentiszteletben és a temetkezésen való segédkezés. A katolikus tanítók is teljesítették az egyházi szolgálatot.

A katolikus tanítók képzéséről és műveltségi állapotáról igen gyér adataink vannak. A protestáns tanítók sem részesültek különleges képzésben.

A tanítók díjazása nem volt meghatározott szabályhoz kötve, hanem rendszeren kölcsönös megegyezéssel állapították meg.

A javadalmazás általában igen szerény volt. Akadtak jól jövedelmező állomások is, de a legnagyobb részük alig adta meg a létfenntartás eszközeit. A nép végtelen szegénysége nem engedte meg a jegyzői, kántori, tanítói hivatalok elkülönítését, s így az iskolamesternek jövedelme a legkülönbözőbb forrásokból eredt.

Az ország kezdetleges és nyomasztó gazdasági viszonyai, valamint a pénz ritkasága a természetiekben való fizetést tette általánossá. Ez teszi érthetővé a jövedelmekben mutatkozó nagy különbségeket. Volt tanító, akinek a szegényes lakásán kívül nem volt egybe, mint évi 30 mérő búzája és 20 kenyere, ezzel szemben akadt olyan is, akinek évi jövedelme elérte az 1000 forintot. A mellékjövedelmek rendszerének megvilágítására szolgáljon két példa. A szolnoki róm. kat. iskola tanítója kapott a várostól évenként 5 forintot készpénzben, továbbá 10 pozsonyi mérő búzát, 4 mérő árpát, egy sertést, két pár csizmát, két nadrágot, 4 meszely vaját, fél mázsa marhahúst, 12 font zsírt, és ezenfelül 120

tanulótól fejenként és évenként szedett 30 kr tandíjat. A *pestmegyei Fajsz község róm. kat. tanítójának elég változatos illetményei voltak*. Készpénzben 30 frt ; 45 pozsonyi mérő búza (á 50 Kr.) = 22 frt 50 dénár, 15 öl tűzi fa ölenként 50 dénárral = 7 frt 50 dénár, 25 font zsír 2 frt 50 dénár értékben, egy prémes bekecs 6 frt értékben, egy hordó bor 2 frt értékben, 50 font só = 1 frt 77³/₄ dénár értékben, 10 meszely vaj 3 frt értékben, 4 kocsi széna 4 frt értékben, egy kalap 1 frt 50 dénár, 1 pár új csizma és egy talpalás = 4 frt értékben, nyolc házasság után, (á 25 dénár) = 4 frt, nyolc avatásért (á 5 dénár) = 40 dénár, nyolc hirdetési cédula után (á 11²/₃ dénár) = 46²/₃ dénár, 57 kereszteleés után (á 15 dénár) = 8 frt 55 dénár, 13 nagyobb temetés után (á 25 dénár) = 3 frt 25 dénár, 18 kisebb temetés után (á 11¹/₄ dénár) = 2 frt 10 dénár, ostyapénz 1 frt 10 dénár, a házszenteles alkalmával megejtett gyűjtésből 60 dénár, holtak melletti éjjeli virrasztásért 3 frt 50 dénár, temetés-kor búcsúztató énekért 2 frt 25 dénár. *Mindezek együtt 110 forint 18 dénár évi jövedelemmel érnek fel.*

A tanítói javadalom ebben a korban a következőkből tevődött össze : 1. készpénzfizetésből ; 2. egyházi szolgálat után járó különféle jövedelemből ; 3. a tanulók szülei által fizetett tandíjakból ; 4. élelmezésből ; illetőleg ehhez szükséges anyagok biztosításából ; 5. természetbeni lakásból ; 6. terményjárandóságokból.

A «Ratiók» hatása a népoktatásügyünkre.

A tanítók jövedelmén a Mária Terézia idejében életbeléptetett *Ratio educationis* sem változtatott. Legfeljebb a városokban felállított «normális» és több tanerős elemi iskolák tanerőit fizették készpénzzel. *A fizetés igen különféle volt.* Az említett rendelet csak azt mondja ki, hogy a tanulmányi rendszer megállapítása *fejedelmi j g.*

Amikor a Ratio az ország népessége fölött seregszemlét tart, egysorban említi a magyart a némettel tóttal, horváttal, ruténnel illirrel (szerbbel) és oláhval. Ez mind egyformán nemzet. (Náció) Az államfenntartó magyarsággal szemben a Ratió még nem ismer «nemzetiségeket». *Ha nemzeti iskolák (schola nacionalis) emleget,* a népiskolát érti, melyben valamely hazai «nemzet» nyelvén, valamely anyanyelven folyik a tanítás. *A magyar éppen olyan «anyanyelv», mint a többi.*

A Ratio valamennyi élőnyelv, tehát a magyar fölé is a *németet helyezte.* «Kiváló gondot kell majd fordítani a népiskolákban arra, hogy ennek (német nyelvnek) ismeretét minden tanuló különbség nélkül elsajátítsa». Az anyanyelven írt összes népiskolai tankönyveket úgy kell szerkeztetni, hogy hasábosan mindenütt a német szöveg is ott

legyen. Minden népiskolai tanulót tanítani kell a német nyelvre, az iskolai feladatokat nemcsak az anyanyelven, hanem németül is meg kell szerkesztetni. Miért? Mert a közoktatás célja az állam jóléte, ami csak akkor érhető el, ha az ifjakat hasznos polgárokká neveljük; hasznos polgár pedig csak akkor lehet, ha a németnyelvnek a birtokában van.

Ilyen katolikusjellegű iskolák felállítására kötelezte a Ratio a *politikai községeket*, melyeket azonban törvényes kényszerrel nem szorított ebbeli kötelességeik teljesítésére. Félórányi távolságra eső községek iskolaelétesítés céljából egyesülhettek. Ahol plébános volt, ott iskolát is kellett létesíteni. Fiókegyházakban ezt akkor is meg kellett tenni, ha az iskolás gyermekek száma 50 volt. Ahol egyik megoldás sem volt lehetséges, ott segédtanítót kellett alkalmazni.

Mivel a Rationak, mint fejedelmi rendeletnek törvényes kényszerítő jellege nem volt, csak csekély hatást gyakorolt a magyar elemi népiskolai ügy fejlesztésére. A tanítók illetményeinek a biztosításáról sem intézkedett. A *rendszeres tanítóképzést* azzal indította meg, hogy a főigazgatói tankerületek székhelyein egy-egy «normális iskolát» állíttatott fel, melynek négy osztálya, négy rendes tanítója és egy rajz-zene tanítója volt. Ezek az iskolák szolgáltak mintául a többi iskolák szervezésénél. Tantárgyaik voltak: a magyar történelem, földrajz, természetrajz, természettan, gép- és mérés tan, a naptárismertetés, levélírás, ékesírás, rajzolás és zene. A rendkívüli tárgyak tanulását csak azoknak a tanulóknak engedték meg, akiket az igazgató kiszemelt.

A tanítójelöltek nem kaptak külön útmutatást, hanem csak bejártak az egyes osztályokba, ahol megfigyelték a tanítást és nevelői eljárást, néha helyettesítették a tanítókat, s bizonyos idő múlva vizsgálatot tettek. Egyes németül tudó tanítókat a módszer elsajátítása céljából Bécsbe rendelték.

A normális iskolák tanítóit a főigazgató, városokban a tanács, mezővárosokban és falvakban a földesúr, vagy az egyházi kegyúr a lelkésszel egyetértve nevezte ki.

A *tanítót szakbeli képzettség hiánya, hanyagság és kihágások miatt mozdíthatták el állásából.*

A *tanítók nyugdíjáról* méltányosan rendelkezett a Ratio. 10 évi szolgálat után fizetésének egyharmada, 20 év után fizetésének kétharmada és 30 év után az egész fizetés járt nyugdíj fejében és pedig abból a pénztárból, amelyből fizetését kapta. A tanító özvegye a férj fizetésének egyharmadára tarthatott igényt.

Ott, ahol a nem-katolikusoknak nem volt iskolájuk, a katolikus iskolák látogatását ajánlotta, s azért olyan tankönyvek szerkesztését javasolta, amelyeket minden felekezet elfogadhatott.

Mária Terézia németesítő törekvéseit és a vallási élet elszíntelenítésére irányuló, felekezetek fölött álló tanítását még fokozottabb mértékben követelte és intézményesen biztosította fia, II. József. E célból a *német nyelvet általános tanítási nyelvvé tette*, s meghagyta a tanítóknak, hogy hivatalvesztés terhe mellett 3 év alatt sajátítsák el a német nyelvet.

1785-ben *elrendelte a vegyes iskolák felállítását*. Ezeknek az iskoláknak katolikus és nem-katolikus növendékeinek részére *közös könyörgést* készíttetett, hogy a tanítást egyidőben lehessen megkezdeni és befejezni. *Olyan semleges tankönyveket* íratott II. József, amelyeket mindenféle vallású növendék egyformán használhatott. Bár senkit sem kényszerített a vegyes iskolák látogatására, azok sem a katolikusoknak, sem a protestánsoknak nem tetszettek, mert mindkét részen — joggal — úgy érezték, hogy a vallásos érzést színtelenítő rendelkezések az iskolás gyermekek vallásos érzésének gyöngítésére vezetnek.

II. József elrendelte, hogy a gyermekek 6—12 éves korukig járjanak iskolába, s hogy a szülőket, akik gyermekeiket nem küldték iskolába, meg kell büntetni. Ezzel kimondotta a *tankötelezettséget*. A katolikusok részére úgy gondoskodott iskolákról, hogy ahol plébániát állított, ott a magyar katolikus tanulmányi alap terhére iskolát is szervezett. A vegyes iskolák tanítói ezen iskolák fenntartására létesített *közös iskolaalapból* kapták fizetésüket.

Bár nyilvánvalóak voltak Mária Terézia németesítő törekvései, a magyar vármegyék mégis hálafeliratot küldtek a népnevelés érdekében fáradozó helytartótanácsnak, de II. József erőszakos németesítése felrázta a nemzetet aléltságából. Az 1790—91. országgyűlés eltörölte az iskolakötelezettséget és kimondotta, hogy az ország minden iskolájában a magyar nyelvet, mint kötelező nyelvet kell tanítani. A katolikus iskolákra vonatkozólag a Mária Terézia által megállapított tanítási rendszer maradt továbbra is érvényben. A protestánsok — az 1791. évi XXVI. t. c. alapján — szabadon rendezhették iskolaügyüket.

Az országgyűlés — az általa kiküldött bizottság előterjesztésére — azt javasolta, hogy *valamennyi közoktatásügyi intézet ugyanazon alapelvek szerint rendeztessék; láttassanak el a szükséges alapokkal, hogy a tanuló-ifjúság ingyenes nevelésben részesülhessen*.

A vármegyék valamennyien a *vegyes (közös) iskolák ellen foglaltak állást*: ezt, a vallások érdekeit sértő iskolafajt kívánták *eltörölni*; kérték, hogy az iskolák felügyeletét csakis olyan vallású egyén gyakorolhassa, aki ahhoz a valláshoz tartozik, amely az iskolát fenntartja.

Az *elemi iskolák a községek gondozására bizandók* és amennyiben ezek a maguk erejéből nem tudják ellátni, *úgy segítyezik őket a földes-*

urak, és ha ezektől sem kaphatnának segítyt, akkor az *alaptíványi alaptól* kell őket segítyezni.

Az új Ratio (*educationis publicae*) csak a *katolikusok* nevelés-ügyével foglalkozott. A protestánsok az 1791. évi XXVI. t. c.-re való hivatkozással megtagadták az új szabályzathoz való hozzájárulást s így iskolaügyük 1849-ig önállóan fejlődött.

A II. Ratio az elsőnek teljes átdolgozása. Az új Ratio szerint *minden községben kellett egy nemzeti (elemi) iskolának lennie*, de a kormány ilyenek állítására és fenntartására *kényszerítő intézkedést nem tett*.

A gyermekek iskoláztatását a 6—12 éves korukig rendelte el, mely után *vasárnapi (ismétlő) iskolába való járásra* köteleztettek. Rendszeres iskolalátogatás nem volt; többnyire csak télen jártak a gyermekek iskolába.

Az új Ratio a tanítandó tárgyak sorából *kihagyta a német nyelvet* és annak tudását még a tanítóktól sem követelte.

Haladást mutat az új Ratio a *leányoktatás terén* is. Különbséget tett a köznép, a polgárok, a köznemesek és a főurak leányai között. A leányiskolák vezetését magyarul tudó apácákra, a felügyeletet pedig a főigazgatókra bízta.

A *tanítók képzése* a régi mederben folyt. A tanítójelöltek délelőtt és délután egy-egy órai oktatásban részesültek és az elemi iskolák tantárgyain kívül mérés- és géptant, hazai történelmet, rajz- és zenét, s a nem magyar ajkúak magyar nyelvet is tanultak. Nevelési és módszertani útmutatást nem kaptak. Erre eleinte a tanítás szemlélete szolgált és csak a harmincas évektől kezdve tanulták külön a nevelési és módszertani ismereteket.

A *tanítóképzés alacsony nívója* mutatja, hogy az elemi iskolai tanítóktól sem általános műveltséget, sem módszeres ügyességet nem követeltek, de nem is követelhettek, mert 100—130 frt-os (*váltópénzben*) állomásra más, mint kiszolgált katona, vagy mesterember nem vállalkozhatott.

Csak egyes *városokban* voltak jobbak az iskolák. Itt valamivel jobb fizetésben (200—300 frt) részesülvén, tanultabb és értelmesebb egyének is vállalkoztak tanítóságra. A *kormány* maga is önhatalmulag emelte a városokban a tanítók fizetését. Az 1832—36. országgyűlés a *falusi tanítók érdekében* elrendelte, hogy a tagosítás alkalmával a legelőből fél telek illetőséget hasítsanak ki a tanító részére.

II. FEJEZET.

Népoktatásunk a nemzeti megújhódás és az önkényuralom idején.

A népoktatásügyet alapjaiban érintő *tanítóképzés* terén *legnagyobb haladás* a 40-es években történt, amikor a kormány a magyar tanulmány-alap terhére öt tanítóképzőt állított és az eddigi egyéves tanfolyam helyett kétéves tanfolyamot vezetett be. Ezek kezdettől fogva magyar tanítóképzők voltak, azoknak a határozatoknak megfelelően, amelyeket az országgyűlés az 1840—44. évi tanácskozásán hozott. Az 1844-i gyűlésen rendelték el a magyar nyelv tanítását. Ennek folyománya, hogy az 1845-i iskolai szabályzat elrendelte: *csak képesteltt egyén lehet tanító*, aki a kántorságon kívül *más foglalkozást nem vállalhat* és aki 30 évi szolgálat után nyugdíjra nyer jogot. A nyugdíjat a községnek kellett fizetnie.

Az 1843. évi törvényjavaslat 66. §-a megállapította azt a nagy elvet, hogy «minden rendes iskolatanító az álladalom köztisztje (köz-tisztviselő)». A 67. § szerint «minden hivataloskodó, vagy nyugalmazott rendes köziskolatanítót személyére nézve mindazon személy- és vagyoni-beli biztosíték s jogok illeték, amelyekkel az ország nemesei bírnak». A tanítókat a község hármass jelölése mellett s a kerületi felügyelő ajánlatára a főigazgató, a főelemieket pedig a helytartótanács nevezte ki.

A *tanítói javadalom megállapítására* nézve az 1843. törvényjavaslat azt ajánlotta, hogy a tanító javadalma legyen: *féltelek*, 100—300 frt *ezüstben* és minden *tanuló után havonként* 4 ezüst krajcár. Ez értékben legalább is négyszer annyi, mint amennyit egy negyedszázad múlva, 1868-ban tanítói fizetésül megállapítottak.

Az 1845. évben megjelent «Magyarország elemi tanodáinak szabályai» szerint *népiskolákat mindenütt kell létesíteni*, ahol mindkétnemű gyermek elegendő számban van. Az iskola elsősorban katolikus, de legalább keresztény. A fentebb többször idézett törvényjavaslat 1. §-a a népnevelés irányát így szabta meg: «A Népnevelésnek mindenek fölött vallásosnak kell lennie, vagyis olyannak, melyen az isteni hit és tiszta erkölcsiség tanai keresztül szövődnek. Egyszersmind az emberiség

és nemzetiség elvein alapulva oda kell irányoztatnia, hogy általa a növendék mint ember, honpolgár és alattvaló kellően képeztesse. Ennek megfelelően a 143. § így rendelkezett: «Rendszerint minden községben a helybeli mindegyik keresztény vallás egyházgyülekezetének (parochia, ecclesia) kell népiskolával bírnia»; a 135. § folytatja a gondolatot: «ahol a községbeliek csekély száma, vagy anyagi helyzete miatt a helybeli mindegyik keresztény vallásbeli egyházgyülekezetre nézve külön népiskola felállítását nem engedi meg, az egész községbeli felekezetiek számára egy közös népiskola állíttassék, melyben a hittanra az illető vallásbeli lelkész által az érdekelt felekezetbeli növendékek külön oktatatandók». «Ezen kívül (136. §) szabadságában áll minden külön hitfelekezetbelieknek, mind már létező népiskoláikat magániskolaképpen megtartani, mind netalán ilyet maguknak ezután is felállítani.»

Az 1845. évi kormányrendelet megállapította a *taníttatási és iskoláztatási kötelezettséget és felügyeletet*.

Az iskolák — keresztény jellegük miatt — az Egyház és állam együttes közigazgatása alá tartoztak. Azért az iskola közvetlen előljárója a helybeli plébános, illetve lelkész volt. A lelkészek fölött álltak az esperesek, mint kerületi felügyelők. Ezek a főigazgatóktól, és a főigazgatók a helytartótanáctól kapták a rendeleteket. Minden elemi népiskola a kerületi esperesen kívül még a járási szolgabíró felügyelete alá is tartozott, akit e miatt «vármegyei tanodai felvigyázó» címmel tiszteltek meg. De a címnek igen kevés szolgabíró felelt meg.

1848-ig az elemi népiskolai oktatás katolikus, vagy legalább keresztény irányú és tartalmú volt. A katolikus, illetve a keresztény elemi népiskolák fenntartói: 1. a városok, 2. a községek, 3. a kegyurak, 4. a földesurak, 5. a szerzetes-rendek voltak.

A magyar Karok és Rendek a királlyal, az Egyházsal és a keresztény felekezetekkel együtt szívósan ragaszkodtak az elemi népiskola katolikus, ill. keresztény világnézeti nevelői és oktatói munkájához. Ezt mutatja a népiskolák fentemlített tanügyi, közigazgatási, felügyeleti és ellenőrző szervezete is.

Tudatosan építették ki a magyar tanításnyelvű oktatást és tanítóképzést, hogy a magyar keresztény és nemzeti közoktatást megalapozzák és fejlődését biztosítsák. Ennek a törekvésnek folyamán az első felelős kormány megállapította az 1848. évi XX. t.-c. 3. §-ában, «minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai, szükségletei közállammi költségek által fedeztessenek».

Itt azonban csak egy nagy elvet iktattak törvénybe a nélkül, hogy végrehajtásáról gondoskodtak volna.

Eötvös József báró 1848. évi augusztus hó 3-án benyújtotta az

elemi közoktatásról szóló törvényjavaslatát, amely már a későbbi népoktatási alaptörvény (1868. XXXVIII. t.-c.) főbb elveit tartalmazta. Lényeges vonása a liberalizmus volt. Kimondta az általános tankötelezettséget, a népoktatás ingyenességét. *«Az elemi nevelésben mindenki részesüljön.»* *«Ezért a közállomány (állam) gondoskodni fog, hogy minden helyiségben s népes pusztákon — amennyire lehet — tanintézetek legyenek.»* *«Az elemi nevelés minden községben ingyen adatik. Amennyiben az egyes iskolák saját fennállásukra alapított vagyonnal nem bírnak, annyiban a népiskolának terheit a község viseli, mely e célra minden kebelbeli, vagy hozzátartozó polgárra különadót vethet ki. A község által kivetett iskolai adó az országos adónak 5%-át nem haladhatja meg; ennek fizetéséhez minden lakos és birtokos abban az arányban járul, amelyben egyéb közterheket visel. Ha az egyes népiskola fenntartására sem annak saját alapítványi jövedelme, sem a községi adó nem elégséges, a hiányt a közállománytól (állampénztártól) nyert pénzségély által fog fedeztetni. Amely községben több hitfelekezet van, mindegyik hitfelekezet számára külön elemi iskola nyittatik, ha egy-egy felekezet iskolába járó gyermekeinek száma 50-re megy.»*

«Amely községben több hitfelekezet van, de nem oly számmal, hogy számukra külön iskolát nyitni lehetne, ily helyeken az iskola közös és az elemi nevelést a növendékek hitfelekezeti előnye, vagyis különbség nélkül nyerendik, különben is a vallásos nevelés nem ezen iskolához, hanem egyenesen az ill. lelkészekhez tartozik.»

Eötvös József báró I. elemi közoktatásügyi törvényjavaslata a községeket kötelezte a katolikus és hitfelekezeti iskolák fenntartására. A fenntartásra szolgált: 1. az iskola alapítványi jövedelme; 2. a községi iskolaadó; 3. az állami kiegészítés.

Ha a községben több hitfelekezet volt ugyan, de egyiknek sem volt 50 iskolába járó gyermeke, úgy a községet kötelezte közös iskola felállítására. Megengedte azonban az ilyen községben, hogy bármely hitfelekezet saját erejéből állíthasson elemi népiskolát, de ebben az esetben nem mentesültek a hitfelekezetek tagjai a községi iskolaadó fizetése alól.

A magyar nyelvet — a törvényjavaslat szerint — minden iskolában kellett tanítani. *«Azok a növendékek, akik a magyar nyelvet nem értik, az elemi oktatást saját nyelvükön fogják nyerni.»*

Ezt az elvet — a magyar nyelv rovására — a szabadságharc leveretése után az abszolút-kormány 1849. évi október hó 3-án kelt, a közoktatásügyre vonatkozó rendeletével általánosította: *«Az elemi iskolákban, ha csak a lakosság vegyülete lehetővé teszi, az oktatás a tanulók anyanyelvén történik.»* Sőt Thun Leó a német nyelvet még a nép-

iskolákban is kötelezővé tette és egyes túlbuzgó iskolai tanácsosok azt hirdették, meg fogják mutatni, hogy még az alföldi csikós is németül fogja tanulni az abc-t.

Ezek a németesítő törekvések a hazafias érzelmű papok ellenállása folytán a legtöbb helyen meghiúsultak.

A Thun-féle rendelet és tanügyi szervezet nagy lendületet adott Magyarországnak tanügyének. A rendelet szerint: *Minden gyermek részesüljön elemi népoktatásban.* A népiskolákban a vallásoktatás a legfontosabb, azért *a népiskolák az egyházakkal szoros kapcsolatban legyenek.* Ahol a politikai községben különböző vallásfelekezetbeliek laknak és az iskolát nem lehet a politikai községtől elvenni, hogy átadhassák az egyházközségnek, kívánatos, hogy *a politikai község az iskolának csak anyagi ügyeivel foglalkozzék, a szellemi ügyek vezetése pedig az Egyházra (ill. felekezetekre) bízassék.*

A Thun-féle «Organisations Entwurf» tehát a politikai községeket kötelezte iskolák állítására és fenntartására. Ezt a kötelezettséget erélyesen végre is hajtották, úgy hogy ebben az időben számos új iskola keletkezett. Az iskolaépületeket kijavították, kibővítették és az osztályok számát szaporították. *Mindez azonban a községek, a főpapok és a világi főurak költségén történt.*

A politikai községek által felállított és fenntartott iskolák többségben katolikus jellegűek voltak és azért elsősorban a *katolikus iskolákban hajtották végre a bécsi kormány rendeleteit. A protestáns iskolákat megkímélték az ilyen rendelkezések végrehajtásától.*

A *tankötelezettséget* szigorúan végrehajtották. A mindennapi iskolát befejezett tanulók kötelesek voltak, ha magasabb intézetbe nem jártak, *ismétlő iskolába járni. Ezek az ismétlések vasárnap voltak.*

A fenti elvnek megfelelően alakult a népiskolák feletti felügyelet is, amennyiben ezeknek az iskoláknak az igazgatása és gondozása az állam és Egyház közös ügye volt.

Az 1860. évi októberi diploma nemcsak politikai és közigazgatási hanem *tanügyi változásokat* is hozott. A népiskolákra nézve az 1845.-i szervezetet vették alapul. A tankötelezettséget gyengén hajtották végre, az iskolabajárást nem ellenőrizték. *A községek leszállították a tanítók fizetését, sok tanítói állomást beszüntettek.* A vasárnapi iskolák legnagyobb részben megszűntek. Ennek közvetlen következménye volt, hogy az iskolába járók száma legalább százezerrel csökkent.

A *protestánsok* az 50-es évek elején — meglévén fosztva minden szabadabb mozgástól — alig tettek valamit a népnevelés terén.

A felügyelet és kormányzat tekintetében a népiskolákat apróbb körzetekbe osztották, minden körzetet egy lelkészre bízta, ki a reá

bízott népiskolákat meglátogatta, s jelentését felterjesztette az egyházmegyéhez, amely saját tanügyi bizottsága által jelentést tett az egyházkerületi közgyűlésnek. A közgyűlés határozatait az egyházmegye hajtotta végre. Jobb tankönyvekről, kézikönyvekről és vezérkönyvekről gondoskodtak. A bécsi kormánynak a *tanítók képzésére eszközölt intézkedései inkább hanyatlást, mint előrehaladást* jelentettek. Sok tanítóképzőt beszüntetett, a *magyar tanárokat egyszerűen elbocsátotta, s helyükbe németeket alkalmazott*. A tanítóképzőintézetek tanítói testülete egyetlen egy rendes tanárból állott, aki a neveléstani szakon kívül még nyelvészeteket s nagyrészen a reáliákat is tanította. A többi órát óraadók látták el.

Az 1845-ben felállított tanítóképzőket — a pesti és szegedi képzők kivételével — a bécsi kormány eltörölte. A tanfolyamok száma 2 maradt. Ezekbe algimnáziumot végzett 16 éves ifjakat vettek fel. A tanítóképzők mellett levő főelemik osztályai *gyakorló iskoláknak* szolgáltak s ezeknek tanítói a tanítóképzőben *kisegítő-tanárok* voltak, mert a tanítóképzőkben ugyanazokat a tárgyakat tanították, mint a főelemi iskolákban, kivéve a nevelés- és tanítástant, méréstant, zenét és mezőgazdaságtant.

A két tanfolyam befejeztével a tanítójelöltek *képesítővizsgálatot* tettek. Az 50-es évek második felében *még az alkalmazásban lévő tanítókat* is képesítő-vizsgálat letételére szorították. Háromféle képesítést különböztettek meg: főelemi, alél mi és altanítói képesítést.

A XIX. század 4. évtizedében a protestánsok az elemi iskolával kapcsolatos tanítóképesítéssel szemben — *gimnáziumokkal kapcsolatos — tanítóképzést* szerveztek. Ezek a tanítóképzők nem voltak önálló intézetek. A tanítójelöltek a gimnáziumi tanulókkal együtt tanulták a legtöbb tárgyat. Csak zenéből és tanítástanból nyertek külön oktatást. Az önkényuralom alatt bizonyos átalakuláson ment keresztül a protestánsok tanítóképzése.

III. FEJEZET.

A kiegyezést követő idők magyar népoktatásügye.

A mohácsi vésztől 1867-ig *nem volt önálló magyar közoktatásügy*. Az erdélyi fejedelmek hatalma az Északnyugati és Délnyugati Felvidékre nem terjedt ki. A nagy magyar Alföld pedig sokáig törökuralom alatt volt. Az ország századokig tartó visszahódítása és egységesítése alatt a városok, katolikus főpapság, katolikus és protestáns főurak a magyar tanügyért megtették azt, amit lehetett. De Mária Terézia uralkodásáig állami, illetve hatalmi beavatkozás a magyar tanügyben nem történt. Amit Mária Terézia és fia, II. József tett, nem származott a nemzet akaratából, nem fakadt a magyar nemzeti lélekből és ezért nem kellett.

Az 1867-i kiegyezési törvények a tanügyi kérdések elintézését teljesen a magyar törvényhozás hatáskörébe utalták. Az európai viszonyok, megérlelődésével a magyar nyelv és nemzeti szellem korlátlanul érvényesült, s ezért művelődésünk 1867 után nemzeti irányban fejlődött. A tanítás nyelve a magyar lett, a tananyagot is minden iskola számára a magyar nemzeti kultúra anyaga szolgáltatta, hisz a magyar költők, szónokok, írók sokasága és a kiváló nagy magyar művészek annyi művelődési anyagot halmoztak fel, hogy ebből az anyagból könnyen lehetett tantervet összeállítani.

1868-ban — báró Eötvös József minisztersége alatt — alkotta meg a magyar törvényhozás a *népoktatás alaptörvényét*, az 1868. évi XXXVIII. t. c.-et, *amely a népoktatás egész rendszerét szabályozta*. Büntető szankcióval kimondta az *általános tankötelezettséget* a 6. évtől a 12., illetve a 15. év betöltéséig. Előírta, hogy a *tanítás nyelve* az anyanyelv legyen, megszervezte az *élelfogytig tartó néptanítói állásokat*, létrehozta a felső nép- és polgáriiskolát, az elemi és polgári iskolai tanítóképzőt (tanárképzőt), megszabta ezeknek a népoktatási intézményeknek az anyagát, tanidejét, rendezte az *iskola fenntartók jogait és kötelességeit*. Ezzel a törvénnyel megelőzött Magyarország minden más európai országot. *Lényeges vonása a liberalizmus*. Ezért a törvény szerint népiskolát fenntarthat — a törvény által megszabott feltételekkel — bármely felekezet, politikai község, az állam, a társulat és magánember.

A nemzetiségek is szabadon létesíthettek népiskolákat. A nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV. t.-c. szerint az egyház-községek iskoláikban *tetszés szerint határozhatják meg az oktatás nyelvét*; s ahol az állam állít fel iskolákat, ott is gondoskodni kell az anyanyelvi oktatásról.

A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény az elemi népiskolai oktatás tanítási nyelvének időközönkénti alakulásából önként létesült. Ugyanennek a fejlődési menetnek betartását nem látjuk a népoktatási alaptörvény megfogalmazásában. A politikai községek Mária Teréziától kezdve 1867-ig elsősorban a katolikus iskolák fenntartói voltak. A népoktatási alaptörvény a politikai községeket továbbra is *kötelezett* iskola-fenntartóknak jelentette ki, de az általa fenntartott iskolák jellegére nézve megállapítja: «Általában nem tekintetnek ezentúl felekezeti (katolikus) iskoláknak azon tanintézetek, melyek községi vagyontól és jövedelemből a község összes tagjai által — felekezeti különbség nélkül — tartatnak fenn.» (25. §.) De mintha az évszázados gyakorlatot is elismerné, mert így folytatja: «Azon már fennálló hitfelekezeti (katolikus) iskolákra nézve, mindazon által, amelyek eddigelé a község vagyontól és jövedelméből tartatnak fenn, szabadságában áll az ill. községnek az eddigi gyakorlatot továbbra is fenntartani; de ily esetben a segélyezés a különböző hitfelekezeti iskolák között, igazságos arányban osztandó meg, s egy hitfelekezet iskolájából sem vonathatik el, míg a többi hitfelekezetek iskolái irányában is meg nem szüntették». (25. §.)

A törvény már nem ismer katolikus, hanem csak hitfelekezeti iskolát; és amennyiben a politikai község a katolikus iskolát segélyezve fenntartja, úgy ugyanilyen mértékben tartozik «igazságos arányban» a többi hitfelekezeti iskolát is segélyezni.

A politikai község könnyebben tart fenn egy külön községi népiskolát, mint több hitfelekezet külön egy-egy elemi népiskolát, azért a népoktatási alaptörvény 26. §-a így rendelkezik: «Különféle felekezetű községekben, ha egyes felekezetek képesek is a jelen törvény kívánalmainak megfelelő népiskolát fenntartani, *de azon meggyőződésre jutnak, hogy közérővel virágzóbb állapotban tarthatnak fenn közös iskolát*, melyre az egész község, sőt az állam *segélyét* is igénybe vehetik; *külön felekezeti iskolák közös iskolákká alakíthatók át*. Az ekkép egyesített közös iskola teljesen községi iskolává lesz.»

Milyen változás a multtal szemben! Évszázadokon át a nemzet ragaszkodott a keresztény jellegű iskolához! Csak abban az esetben tartották megengedhetőnek a közös iskola felállítását, ha egy-egy vallásgyülekezethez tartozók kevesen voltak, vagy a község szerény jövedelmekkel rendelkezett. Községi és állami segélyek ígérgetésével

nem volt nehéz sok katolikus és hitfelekezeti iskolát községi iskolává átminősíteni. Ezt a folyamatot előmozdította a népoktatási alaptörvény 36. §-a is, mely kijelenti: *«Azon községi tagok és birtokosok, kik a jelen törvényekben kijelölt kellékeknek megfelelő hitfelekezeti iskolát tartanak fenn, csak annyiban kötelezettek a községi iskola fenntartásához járulni, amennyiben azon összeg, mellyel saját hitfelekezeti iskolájuk fenntartásához pénzben vagy terményekben járulnak, egyenes adóik 5%-át nem meríti ki.»*

Az olyan adóalany, aki az iskolafenntartási költségek fedezetének a megállapításánál saját hozzájárulásának nagyságát mérlegelte, könnyen a községi iskola javára döntött, mert ezt könnyebb volt 2—3%-os hozzájárulással fenntartani, mint a katolikus, vagy hitfelekezetit 5, vagy ennél is több %-os külön adóval.

Ha a népoktatási törvény 46. §-ban biztosított államsegély mellett sem tudnának mindenütt községi iskolát felállítani, sőt *«azon népoktatási tanintézeteken kívül, melyet a törvény értelmében a községek kötelesek fenntartani, a közoktatási miniszternek jogában és tisztében áll, ha szükségesnek látja, tisztán államköltségen helyi körülmények által igényelt népoktatási tanintézeteket állítani.»*

A községi és vele együtt az állami népiskola is *«felekezeti különbség nélkül tartatnak fenn»*. *«A községi (és állami) iskolába minden felekezet növendékei járhatván híveik hit- és erkölcsstan oktatásáról az ill. hitfelekezetek tartoznak gondoskodni. E vallásoktatásnak a közös iskolai órákon kívül és szintén nyilvánosan kell történnie.»*

Az 1845. évi népiskolai szabályzat a *népnevelésről* azt tartja, hogy annak *«mindenek fölött vallásosnak kell lennie, vagyis olyannak, melyen az isteni hit és tiszta erkölcsiség tanai keresztülszövéssenek»*.

A liberális népoktatási alaptörvény a vallásoktatást a többi elemi népiskolai ismeretkörtől elszigetelten álló tárgykör nivójára süllyesztette, tantárggyá tette, melynek kevés hatása van az iskolai nevelésre.

Simor János hercegprímás ezt a tényt az alaptörvény főrendiházi tárgyalásakor ezekkel a jellemző szavakkal fejezte ki: *«A közös, felekezet nélküli iskola a vallástalanság terjesztője, mert a vallás iránt közömbössé teszi a gyermeket»*. Ezért az addigi áll pot változatlan fenntartását követelte. Eötvös József báró válaszában elismerte, hogy az államnak elsőrendű érdeke az, hogy polgári *«vallásos érzelműek»* legyenek; kijelentette, hogy ő maga levonná törvényjavaslatát, ha a főpapok aggodalmát indokoltnak találná, de úgy tapasztalja, hogy ott, ahol közös (vegyes) iskolák vannak, erősebb a vallásos érzés, mint ahol csak felekezeti iskolák működnek. Hét évtizedes tapasztalat a bíboros-hercegprímásnak adott igazat.

1868-ig a politikai községek tartották fenn a katolikus és hitfelekezeti iskolákat. A népoktatási alaptörvény 25. §-a ennek egy tollvonással véget vetett, kimondván, hogy «zentúl nem tekintetnek felekezeti iskoláknak azon tanintézetek, melyek községi vagyonból és jövedelmekből . . . tartatnak fenn».

A politikai községre bízta, hogy vagyonából és jövedelmeiből akar-e katolikus, vagy hitfelekezeti iskolát fenntartani? A törvény erre sem a politikai községet, kegyurakat, földesurakat, sem mást nem kötelez. A törvény 11. §-a legföljebb *megengedi*, hogy a «hitfelekezetek mindazon községekben, hol híveik laknak, *saját erejükből* állíthatnak fel és tarthatnak fenn nyilvános népoktatási tanintézeteket, az ily tanintézetek felállítására és fenntartására *híveik anyagi hozzájárulását* saját képviselőtük által meghatározandó módon és arányban — mint eddig szokásban volt — zentúl is *igénybe vehetik*».

A katolikus elemi népiskola így elesvén fenntartójától, a politikai községek és a katolikus hívek jóindulatú támogatására volt utalva.

A protestáns hitfelekezetek kezdettől fogva híveik hozzájárulásából tartották fenn iskoláikat. Nekik a népoktatási alaptörvény korántsem okozhatott olyan meglepetést, mint a katolikusoknak, akiket az új helyzet valósággal megdöbbsentett. A katolikusok csak lassan ocsúd-
nak fel a döbbenetből. A katolikus iskolák magárahagyottsága sok katolikus elemi népiskolának az államosítását vonta maga után. De a katolikusok kemény küzdelmet vállaltak népiskoláikért, igazat adva Simor János hercegprímásnak, aki Verbőczy Törvénykönyvére hivatkozott, melyben nagy jogtudósunk világosan kimondja, hogy a szülőket gyermekeik nevelésétől semmiféle hatalom meg nem foszthatja. Ha tehát a szülők a katolikus és hitfelekezeti iskoláztatást óhajtják, úgy ehhez való jogukat az állam *nem korlátozhatja*.

A katolikusok óriási áldozatok árán fenntartották elemi népiskoláikat. *A magyar kormányok is segítségére siettek a katolikus és hitfelekezeti népiskolák fenntartóinak.* Míg a községi iskolaadó az állami egyenes adó 5%-ánál több nem lehetett, addig a m. kir. közoktatási miniszter 1886. évi 46249. sz. rendelete értelmében a katolikus népiskolai iskola-fenntartók és a hitfelekezetek iskolái céljára 5%-nál magasabb adót is vethettek ki. Az iskolaadó — hátralékok — behajtásához a katolikus és hitfelekezeti iskolafenntartó a *közigazgatási hatóságok segítségét is igénybe vehette*. Sőt az 1889. évi 40896. sz. rendeletében a vallás- és közoktatásügyi miniszter kimondta: «ahol a régi gyakorlat alapján a *polgári község előjárósága szedi be a hitfelekezeti adót*, ezen gyakorlata ellen *külgás nem emelhető* s az adó alól senki sem mentesítheti magát. A hitfelekezeti adó, amennyiben a rendes évi fenntartás költségeken felül beruházási

célra nagyobb összeg szükséges, magasabb összegben is kiróható. Ha az egyházközség szabályszerűen letárgyalta és az egyházmegyei főhatóság jóváhagyta a hívekre kirótt egyházközségi hitvallásos iskolaadót, a *közigazgatási hatóságok kötelesek azt behajtani*. (VKM. 1903 febr. 20-i 7522. sz. rendelete.)

«Autonóm szervezettel nem bíró egyházközségben a *hitvallásos iskolaadók egyéni kivétele tárgyában hozott elsőfokú határozat II. fokú felülbírlására a közigazgatási bizottság illetékes.*»

A népoktatási alaptörvény 11. §-a szerint «a *hitfelekezetek*... saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket... azon intézetekben a *tanítókat*... maguk választgatják, azoknak fizetését maguk határozhatják meg».

Sok politikai község továbbra is fenntartotta a katolikus, ill. a hitfelekezeti iskolát. Ahol azonban a politikai községek többé nem voltak hajlandók a katolikus, ill. a hitfelekezeti iskolát fenntartani, ott azok a községi és állami jellegű iskolákkal szemben igen hátrányos helyzetbe kerültek. Míg u. i. a *katolikus és hitfelekezeti iskolák csak saját híveik anyagi hozzájárulására támaszkodhattak*, addig az állami elemi népiskolákat az állampénztár, a községi iskolákat a politikai község minden adófizető polgára és az államsegélyt folyósító állampénztár tartotta fenn. Ilyen körülmények között a katolikus, ill. a hitfelekezeti hívek csak igen nehezen tudták iskoláikat fenntartani.

A közigazgatási hatóságok rendeleteikkel hathatósan elősegítették a katolikus és hitfelekezeti elemi népiskolák működését, *de az iskolafenntartó gyenge anyagi erejét nem emelhetlék*. Az iskolaterhek alatt roskadozó iskolafenntartók segítségére sietett gróf Apponyi Albert az 1907. évi XXVII. t. c.-kel, amelyben részint rendezte a tanító fizetését, részint megállapította a nem állami iskolák és tanítók jogi helyzetét, megnyitotta az államsegély útját s ezzel biztosította az ossztanításág jövőjét. Ezzel az állami és nem állami katolikus (községi és hitfelekezeti) tanítók közötti nagy különbségeket kisebbitette.

Utódja, gróf Zichy János az 1913. évi XV—XVI. t. c.-kel a *tanítók fizetését egyenlővé tette a X—IX. fizetési osztályokban lévő tisztviselőkével*, és a katolikus, községi és hitfelekezeti tanítók illetményeit az állami tanítókéval azonos elvek alapján rendezte.

IV. FEJEZET.

Népoktatásunk alakulása megcsonkítottságunk idején.

Az 1918. évi VIII. néptörvény 1. §-a az állami tanítókat az állami tisztviselőkre érvényes XI—X—IX—VIII. fizetési osztályokba sorozta és elrendelte, hogy a nem állami tanítókat ugyanazon elvek szerint és ugyanolyan mértékben kell előléptetni, mint az államiakat. Ezt a rendelkezést az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. t. c. is érvényben hagyta. Az 1922. évi I. t. c. 20. §-a pedig felhatalmazta a m. kir. vallás- és közoktatási miniszter, hogy a tanítóknak az állami tisztviselők fizetési osztályába való sorolását a szükséghez képest módosíthassa és kiegészíthesse.

Az 1927. évi 9000/M. E. sz. VKM. rendelet szerint az állami tanító szolgálatát a XI. fiz. o. 3. fokozatában kezdi és automatikusan előlépve szolgálatának 31. évétől a VIII. fiz. o. 1. fokozatába jut. A VII. fiz. o.-ba a népiskolai tanítók(nők) 10%-a kerül külön kinevezés alapján.

Ugyanezen kormányrendelet 16. §-ának 1. bekezdése szerint *a nem állami tanszemélyzet tagjainak fizetéskiegészítő államsegélyét* — a fent idézett rendeletben foglaltaknak megfelelően — a V. K. Miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértőleg állapítja meg.

Hazánk a tanítói fizetések egységesítésével, két új fizetési osztály (VIII—VII.) megnyitásával, az automatikus fizetés, a fizetési előleg, a családi pótlék, a félárú vasúti jegy váltására jogosító arcképes igazolvány megszerezhetési lehetőségének, az OTBA-kedvezmény, a központi illetménykiutalás, a kölcsönlehetőség biztosításával minden más tisztviselői státusnál jobb elbánásban részesítette az ossztanítósságot. Keresztény és nemzeti érzelmű s gondolkodású tanító(nő)k között — ha az előirt törvényes képesítés birtokában vannak — javadalmazásbeli különbségek nem állanak fenn !

A nem állami tanítók fizetése jelenleg 3 részből áll: a) az iskola-fenntartók által kiszolgáltató természetbeni javadalomból, melyet az iskola-fenntartó tartozik összegyűjteni (l. 1907. évi XXVII. t. c. 7. §-a),

b) az iskolafenntartó által biztosított *kézpénzjárandóságokból*, c) az *államkincstár által engedélyezett fizetésekiegészítő államsegélyből*.

A tanítói állás *javadalmi jegyzőkönyvében* mindezek pontosan és részletesen meg vannak jelölve. A természetbeni javadalom értékegységekben, a kézpénzjárandóságok pedig %-ban vannak megállapítva. A *javadalmi jegyzőkönyvet községekben* a járási főszolgabíró, városokban a polgármester veszi föl.

Az 1891. évi XLIII. t. c. alapján és az 1893. évi 29.751. sz. rendelettel kiadott végrehajtási utasítás értelmében *történt első ízben a tanítói javadalmak összeírása*.

Az 1907. évi XXVII. t. c. 8. §-a elrendelte az államsegélyben nem részesülő tanítói állások javadalmának az összeírását s az előbbi rendelettel felvett javadalmi jegyzőkönyvekkel történt összehasonlítás alapján folyósították az államsegélyt.

A tanítóknak magasabb fizetési osztályba történt besorolása és az időközben történt értékbeli változások ismét szükségessé tették a helyi javadalom újraértékelését. Ez az újraértékelés 136.000/1923. VKM. rendelettel búzaalapon számított értékegységekben és %-ban történt meg. Egy évvel előbb a 122.000/1922. sz. VKM. rendelettel *koronaértékben* állapították meg a tanítói javadalmakat.

(Minden községi, hitfelekezeti és érdekeltségi tanítói állásról javadalmi jegyzőkönyvet kellett felvenni.)

Egy-egy értékegység — az 1931. évi 86.511. VKM. rendelet szerint — havi 1 P 75 fillér, vagyis évi 21 P.

A helyi javadalom *kézpénzjárandóság* egy-egy %-ának értékét a VKM. 64.800/1933. sz. rendeletének 3. pontja állapította meg. E szerint a «helyi javadalomnak részét képező és mindenkor kezdőfizetés bizonyos %-ban kifejezett kézpénzjárandóságok az illetménykiegészítő államsegélyek megállapítása alkalmával, 1933. év március hó 1-től további intézkedésig az elemi iskolai rendes, szerzetes-rendi, helyettes és kisegítő tanító(nő)knél minden egyes százalék után havi 1 P 20 fillér, vagyis évi 14 P 40 fillérrel, az elemi iskolai segédtanítóknál minden egyes százalék után havi 1 P-vel és évi 12 P-vel kell számítani». Az 1941. évi költségvetés szerint egy-egy értékegység 21 P-vel, a százalék pedig rendes tanítónál 16·08 P, helyettes tanítónál 13·32 P.

Az iskolafenntartó ezeket a kézpénzjárandóságokat 1931. évi március hó 1-től kezdve a fent megállapított összegekben, tehát minden százalékos csökkentés nélkül tartozik a tanerő részére kiszolgáltatni. «A nem állami tanító(nő)k véglegesítése alkalmával díjlevelet kell kiállítani, melyben a tanító összes illetményeit részletesen fel kell sorolni. Előbb a kézpénzbeli járandóságokat, azután a nem kézpénz-

belieket, de ezeknek készpénzbeli értékét is a szokásos hivatalos érték-megállapítás, illetve a tanítói állomás javadalmairól az 1893. évi 29.751. sz. alatt kelt körrendelettel megállapított eljárás szerint felvett javadalmi jegyzőkönyv adatai alapján kell felvenni. Azután fel kell említeni *a természetben való lakást* és annak *minőségét, alkatrészeit*, az esetleges *lakbérpótlékot, a lakáspénzt*, továbbá *a kertet, vagy kertválságot*, végül külön a nem szorosan a tanítói foglalkozásokért adott *illetményeket*.

Ha a községnek *a tanító fokozatos előléptetésére nézve* kormányhatóságilag jóváhagyott *szabályrendelete* van, akkor erre a díjlevélben hivatkozni kell, úgyszintén hivatkozni kell *az iskolaszéknek, ill. községi képviselőtestületnek az illetményekre vonatkozó határozatára is*.

Eddig rámutattam arra, hogy a terményjárandóságok pénzbeli értékét megállapították és annak, valamint a készpénzjárandóságok figyelembevételével tanítói állomásonként megállapították a tanítói fizetéseket. Ahány tanítói, ill. tanítónői állás van, annyiféle a készpénzfizetés és a terményjárandóság. Ennek megfelelően igen különbözőképpen alakult a fizetéskiegészítő államsegély is.

Az egyházközségi adó túlnyomórészt *terményben* (földben) *van kivetve*. Ez az *adózási rendszer igazságtalan és teljesen elavult*. Az adózók a legtöbb esetben földben a legrosszabb minőségűt, gabonában, valamint borban a legsilányabbat adják, fában pedig dorongfát, ha egyáltalában adnak. Nagy baj az is, hogy az így kivetett terményadót sem szolgáltatják be pontosan, hanem igyekeznek magukat a szolgáltatás alól kivonni és gyűlölettel telnek el a tanítóval szemben, aki így minden befolyását elveszti a népre.

Ez a körülmény, továbbá a *kántortanítói állások rendezetlensége, valamint az állomás-helyhezköltöttség jogos elkeseredést szül a katolikus és keresztény hitfelekezeti tanítók között*. A mai közvélemény természetesnek találja azt, hogy a katolikus és hitfelekezeti tanítók — az említett okok miatt — szívesen mennek az államhoz.

A helyi javadalom jelenlegi rendszere az *iskolafenntartó egyház-községekre nézve is* rendkívül méltánytalan. Legtöbbször a legnagyobb gyermeklétszámmal dicsekvő egyházközségek a legszegényebbek, s így a legtöbb tanerővel rendelkező iskolákat nekik kell fenntartaniok. A legtöbb egyházközségre súlyos terhet ró az is, hogy azok az *uradal-mak, amelyek a katolikus és keresztény hitfelekezeti iskolákat eddig túlnyomórészt fenntartották, egymásután kerültek más vallásúak (zsidók) kezébe*, vagy jelenleg is kerülnek olyan jogi személyek tulajdonába, akik, illetőleg, amelyek egyházközségi adót nem fizetnek, tehát katolikus, vagy keresztény hitfelekezeti iskolai adót sem. Így aztán a szegény *kisbirtokosok* kénytelenek fenntartani azt az iskolát is, amelyet

a nagybirtokos cselédsége használ, anélkül, hogy a fenntartásához köteles volna hozzájárulni.

Ezzel szemben a gyermektelen, igen sokszor jómódú egyházközségeknek iskolai terhük nincsen. Érthető tehát, hogy az iskola-fenntartó egyházközségek általában — éppen a hívek szaporaságából származó szegénységük miatt — húzódoznak a helyi javadalom kiszolgáltatásától és állandóan a helyi javadalmuk csökkentését, illetve államsegélyük felemelését kérik. Sok helyen *100%-os államsegélyt sürgetnek. A 100%-os államsegély pedig rendkívüli veszélyt rejt magában.* Közismert tény, hogy politikai változáskor (kommunizmus, idegen megszállás) egyedül a (katolikus) hitfelekezeti kultúrintzmények képesek ellenállást kifejtteni és a keresztény, nemzeti eszmék számára mentsvárat biztosítani. A jelenlegi egyházközségi iskolaadózási rendszer mellett ezeknek a váraknak falai önmaguktól omladoznak, mert sok egyházközségre, illetve egyházközségi adóalanyra kibírhatatlan terhet rónak, ami a tanítónak is csak kellemetlenséget jelent. Mindezek a körülmények nem alkalmasak arra, hogy a felekezeti iskolának, vagy ezen keresztül magának az egyháznak a tekintélyét és jóhírnevét emeljék.

Ebből önként következik, hogy a nem állami iskolák, illetőleg az ezen iskolákban működő tanítók illetményének és az iskolák egyéb kiadásainak a rendezésekor két körülményre kell tekintettel lenni: a) *tanító(nő)k részére egyenlő fizetést kell megállapítani, b) az iskolai terheket arányosan kell elosztani.* Sürgős megoldásra vár a *kántortanítói javadalom szétválasztása is: kántori és tanítói javadalmakra*, nemkülönben a katolikus és hitfelekezeti tanító(nő) áthelyezésének törvényes biztosítása.

Az állami és nem állami tanító(nő)t *természetbeni lakás vagy lakáspénz illeti meg*, amit az *iskola-fenntartó* köteles adni. A lakáspénz nem lehet nagyobb összegű, mint a megfelelő fizetéssel bíró állami tanítóé.

Természetbeni lakásnak legalább két padlózott szobából, konyhából és a szokásos mellékhelyiségekből kell állania (5600/1924. M. E. sz. rendelet). A *lakáspénzt* az 1932. évi 9800. M. E. sz. rendelet alapján 1933. évi február hó 1-től az állami tanítóknak előzetes havi részletekben a Központi Illetményhivatal utalja ki. Ha valakinek természetbeni lakása van, a lakáspénz a lakás kiürítése napjától jár.

A Központi Illetményhivatal a *katolikus és keresztény hitfelekezeti tanító(nő)nak a lakáspénzt fizeti*, a 7210/1934. M. E. sz. rendeletben közölt feltételekkel, ha a jelzett rendelet megjelenése előtt természetbeni lakást nem élveztek.

Nemzetfenntartó lépés történt a magyar kormányzat részéről

akkor, amikor az 1912. évi XXXV. t. c. életbeléptetésével — egyelőre csak az állami alkalmazottak részére — családi pótlékot állapított meg. Ugyanezen törvény rendelkezéseit az 1917. évi IX. t. c. 14. §-a I. pontjának 11. alpontja «1917. évi július 1-től kezdve családi pótlék jár az 1913. évi XVI. t. c. alapján fizetéskiegészítő államsegélyben részesülő nem állami (városi, községi, hitfelekezeti stb.) elemi népiskoláknál alkalmazott rendes tanítóknak és tanítónőknek, amennyiben a fizetéskiegészítő államsegélyhez kötött összes feltételeknek megfelelnek».

Valamennyi keresztény magyar nemzeti szellemű tanító munkakedvének az emelésére szolgál az állami és nem állami népiskolai tanítók(nők)nak a VII. fiz. o.-ba való előléptetése. (Az 1925. évi 7000. M. E. rendelet lehetővé tette, hogy a 30. szolgálati évüket betöltött állami népiskolai tanítók — a létszám 10%-ának erejéig — a VII. fiz. o.-ba kinevezhetők legyenek. Hasonlóképpen a nem állami népiskolai tanítók és tanítónők, akik rendes tanítói minőségben a 30. szolgálati évüket már betöltötték, az összlétszám 10%-a erejéig a VII. fiz. o.-lyal egybekötött illetmények élvezetében előléptethetők, VKM. 24.200/1924., s ezt kiegészítő 64.726/1924. sz. rendelet.)

Az előléptetést — mindkét esetben — a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter eszközli. Az előléptetéssel járó magasabb fizetésről — a nem állami népiskolai tanítók(nő)nál helyi javadalom betudásával — államsegéllyel gondoskodik.

Az előléptetés tekintetében a kir. tanfelügyelő tesz javaslatot az iskola ellenőrzése alkalmával szerzett tapasztalatai alapján.

A katolikus és keresztény hitfelekezeti tanító(nő) előléptetésénél a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az illetékes egyházi főhatóság véleménye alapján jár el.

Azokat a tanerőket léptetik elő elsősorban, akik: 1. mindenkor kifogástalan magatartást tanúsítottak; 2. kiváló tanítási eredményt mutattak föl; 3. a leventeoktatás terén mintaszerű működést fejtettek ki; 4. az iskolán kívüli népművelés; 5. a Vöröskereszt ifjúsági csoportok megalakítása és vezetése s 6. egyéb kulturális és társadalmi munka terén dicséretet érdemlő tevékenységük által kiválóknak bizonyultak.

Az államsegély igénybevétele nélkül fenntartott állásokon (egyes érdekeltségi, uradalmi, társulati, magánosoktól fenntartott iskolák) működő tanítókat a VII. fiz. o.-lyal egybekötött illetmények élvezetében előléptetni oly következménnyel, hogy az előléptetett egyén illetmény és nyugdíj tekintetében a miniszter által előléptetett tanítókkal egyenlő elbánás alá essék, a tanító érdemessége és a 30. szolgálatiévnek betöltése esetén, saját anyagi forrásaiból az iskolafenntartó jogosult a m. kir. VKM. részéről történt tudomásvétel mellett. Az így előléptetett tanítók

országos száma azonban nem haladhatja meg a nem államsegélyes tanítói állások összlétszámának 10%-át.

Azoknak az állami, katolikus, keresztény hitfelekezeti községi, érdekeltségi, egyesületi és társulati tanítók(nők)nak, akik rendszeresített állásra kinevezettek és rendszeres fizetést élveznek, hivatali esküt tettek, nyugdíjigénnyel bírnak, végleges minőségű állásban működnek, a maguk és családi pótlékban részesülő családtagjaik részére *jeláru vasúti menetjegy váltására jogosító arcképes igazolványra van igényük.*

A Felvidékkel, Kárpátaljával, Kelet-Magyarország és Erdély egy részével, továbbá a Délvidékkel visszakerült valamennyi igényjogosult, tényleges szolgálatban álló állami és nem állami tanerők igényjogosult családtagjaikkal együtt az utazási kedvezményt kizárólag csak a köztisztviselői arcképes igazolvány alapján vehetik igénybe.

Az állami tanítók felesége és gyermekei után az igazolványonként esedékes 16 P térítési összeget az állampénztár vállalja. Az ezenfelüli igazolványonkénti 8 P térítési és 2·50 P új arcképes igazolvány kiállítási összeget a tanító(nő)nek kell vállalnia.

A nem állami tanerőknél (községi, katolikus, keresztény hitfelekezeti, érdekeltségi, társulati, egyesületi) a feleség és gyermekek után fizetendő 16 P térítési összeget az iskolafenntartónak, az igazolványonkénti 8 P térítési összeget, valamint a 2·50 P kiállítási díjat pedig magának a tanítónak kell megfizetnie. Különben — legtöbbször — ha utazni akar, magának kellett az egész térítési (24 P) összeget és 2·50 P arcképes igazolvány kiállítási díját megfizetnie.

Államsegélyben nem részesülő községi, katolikus, keresztény hitfelekezeti tanszemélyzet családtagjai után a családi pótlék folyósítását a kir. tanfelügyelő igazolja, annak a megjelölésével, hogy a családi pótlékot helyi forrásból élvezi.

Mindazon tényleges tanító(nő)knál, akik illetményeiket a Központi Illetményhivatal útján kapják, az igényjogosultság, a családi pótlék, valamint a térítési összeg igazolását a Központi Illetményhivatal végzi.

Az állami tanítónak az 1100/1932. P. M. rendelet alapján hadipótlék jár. Ezt a nem állami tanító is kérheti az iskolafenntartótól, ha a világháború alatt legalább 12 hónapot töltött arcvonalbeli szolgálatban, továbbá ha megsebesült, vagy hadifogságba esett s végül, ha rokkanttá vált.

A nem állami iskolák fenntartói megadhatják a hadipótlékot, de erre nem kötelezhetők.

Az állami igazgató-tanító az állampénztár terhére igazgatói díjat kap.

A keresztény nemzeti szellemű nem állami népiskolák fenntartói csak saját pénztáruk terhére adhatnak igazgatói pótlékot.

A tanítói helyi javadalom nagyságához alkalmazkodik, a *fizetés-kiegészítő-államsegély összege*, melyet az állampénztár terhére folyósítanak.

A népoktatási alaptörvény (1868. évi XXXVIII. t. c.) 30. és 32. §-ai értelmében — kezdetben — állami iskolák szervezeténél a közoktatásügyi kormány megkívánja a politikai községektől, hogy az állami iskola elhelyezését — esetleg az iskolai helyi járulékok visszamengetésével fölveendő kölcsönből — biztosítsák, továbbá vállalják el az iskolaépületek és mellékhelyiségeknek állandó jókarbantartását, fűtését, tisztogatását, tűzkár ellen való biztosítását, végül az állami egyenesadó 5%-át a tanítói nyugdíjjárulékokat biztosítsák az állami, népiskola javára. (Bővebben I. kir. tanfelügyelők számára kiadott utasítás 168—170. §-ait.)

Ahol fontos állami érdekek állami népiskola szervezését teszik szükségessé, ott a vallás- és közoktatásügyi miniszter a községi hozzájárulásokat mérsékli, sőt tisztán államköltségen állítja föl az állami népiskolát az 1868. évi XXXVIII. t. c. 80. §-a alapján.

Ebben az esetben az állami népiskolák személyi és dologi fedezetet az állampénztár terhére biztosítják.

Hol pedig községi jellegű a népiskola, vagy ahol politikai község a katoikus, illetőleg a keresztény hitfelekezeti népiskola fenntartója, a politikai község gondoskodik ma is a községi, katolikus és keresztény hitfelekezeti iskolák személyi és dologi kiadásainak fedezetéről.

A nem állami keresztény nemzeti népiskolák dologi kiadásainak fedezetéről minden iskolafenntartó gondoskodik. Szívesen gondoskodna sokszor, ha ebben szegénysége nem akadályozná. Sok népiskola tanítóival együtt megsínyli a népiskolát fenntartó politikai községek és egyházközségek nincstelenségét és szegénységét! Sikeresebb munkájának csak kárára van nagy szegénysége!

Az állami és nem állami tanszemélyzet 1923-i július hó 31-ig a közös nyugdíjintézetbe tartozott. Az 1924. évi XXVIII. t. c. az állami tanszemélyzetet az 1912. évi LXV. f. c., a nem állami tanszemélyzetet pedig az 1914. évi XXXVI. t. c. hatálya alá helyezte, illetőleg ezen törvények alapján fennálló nyugdíjintézetek kötelékébe utalta.

A Nem Állami Tanszemélyzet Országos Nyugdíjintézetére vonatkozó egyes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről szóló 3600/1939. M. E. rendelet végrehajtása (VKM. 25.000/1941. sz. r.). A végrehajtási Utasítás 2. §-a szerint a nyugdíjintézet kötelezett tagjai, a katolikus Egyház, hitfelekezet, törvényhatóság, község, érdekeltség, egyesület, társulat (vállalat) vagy magános által fenntartott nyilvános

jellegű *népiskolák tanítói(női)*. Kivételt képeznek azok a tanintézetek, melyekben csak szerzetesrendi alkalmazott van, vagy amelyeknek fenntartói a VKM.-től engedélyt kaptak arra, hogy alkalmazottaik ellátásáról külön nyugdíjintézetük terhére gondoskodhassanak.

A Nem Állami Tanszemélyzet Orsz. Nyugdíjintézetének kötelekébe tartozó *tanintézetek fenntartói* 1923 július hó 1-től kezdődően tanintézetünk minden rendszeresített, vagy rendszeresítettnek tekintendő és ezen orsz. nyugdíjintézettel szemben *nyugdíjjogosultsággal egybekötött állás után nyugdíjintézeti járulékot kötelesek fizetni*, még akkor is, ha az állás ezidőszertig nincsen betöltve.

Az 1912. évi LXV. t. c. 30. §-a értelmében fizetendő nyugdíjjárulékot a mindenkorli illetmény után kell fizetni. E szerint az *állami tanító(nő)*k fizetésük után egy és félszázalék nyugdíjjárulékot fizetnek.

A nem állami tanító(nő)k nyugdíjjáruléka 13%-a annak az összegnek, mely a hasonlófokú állami tanintézet alkalmazottai által élvezett javadalom középátlányosának felel meg.

A nyugdíjjárulék címén esedékes *teljes összeget a fenntartó terhére trják elő*, mert a nyugdíjintézet csak a fenntartótól szed járulékot. A fenntartó azonban a terhére *előírt járulék 3/13 részét átháríthatja az alkalmazottaira*, de a késedelmes befizetésekből származó terhekből (pótdíj, kezelési, végrehajtási költség) nem háríthat át semmit.

A 3/13 az átlagfizetés 3%-a, melyből 1 ½% a nyugdíjjárulék megváltására, ½% temetési költségre, 1% pedig a kecskeméti árvaház fenntartására szolgál.

Az *államkincstár hozzájárulási összegét* az 1923—24. költségvetési évtől kezdődőleg az állami költségvetési törvényben évenként állapítják meg. Ugyancsak az államkincstár *gondoskodik* egyelőre a VKM. tárca költségvetésében a *központi igazgatásképzési és dologi költségeiről is*.

Összegezve a népiskolai tanító(nő)k jelenlegi illetményeit és a népiskolák fedezetét, a következőket állapíthatjuk meg.

Az *állami népiskolák összes személyi és legtöbbször dologi kiadásainak fedezetét* az állampénztár biztosítja.

A nem állami népiskolák tanítóinak(nőinek) készpénzfizetését és terményjárandóságait, továbbá a nyugdíjjárulékokat, a népiskola dologi kiadásainak fedezetét, a lakáspénzt, ha nincsen természetbeni lakás, a félár vasúti menetjegy váltására jogosító arcképes igazolvány után fizetendő térítési összeget, a világháború alatt kiérdemelt hadi- és az igazgatói pótlékot az *iskola fenntartó*, a fizetésekiegészítő államsegélyt, a családi pótlékot és a VII. fiz. o.-ba történő előléptetéssel járó magasabb illetménykülönbötet — segély alakjában — az *állampénztár* biztosítja az általános állami adózás alapján befolyó jövedelmek terhére.

Végeredményben az ország összes adóalanyai járulnak hozzá a keresztény nemzeti népiskolák fenntartásához. De nem egyenlő arányban! Míg az állami népiskolák fenntartásához és az állami tanítók illetményeinek biztosításához minden adóalany az általános állami adómérték szerint járul hozzá, addig a községi, katolikus, keresztény hitfelekezeti iskolák fenntartásához és azok tanítói illetményeihez az azokat fenntartó adóalanyok járulnak hozzá és csak ezt a hozzájárulást egészítik ki az ország összes adóalanyai a fizetéskiegészítő államsegéllyel, s családi pótlékkal és a VII. fizetési osztályba történt előléptetéssel járó magasabb fizeteskülönbözettel. Ezt is *segélyképen*;

Az uradalmi, társulati, egyesületi és magánosok által fenntartott népiskolák személyi és dologi fedezetét az iskolafenntartók biztosítják.

Kétségtelen: az összes keresztény nemzeti népiskolák személyi és dologi kiadások fedezetét biztosítják egyrészt az iskolafenntartók helyi jövedelmeik, másrészt az állampénztár az általános adózás révén.

A keresztény nemzeti népiskolák személyi és dologi kiadásai fedezetének közös forrásból történő biztosítása.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 64.800/1933. sz. rendelete értelmében az összes keresztény nemzeti gondolkozású és érzésű tanító(nő)k (állami, községi, katolikus, keresztény, hitfelekezeti, érdekeltségi, társulati, egyesületi, uradalmi és magánosok által fenntartott népiskolák tanítói) *egyenlő illetményekre* jogosultak.

Ezen egyenlő illetményeket mint közös kincstár összegyűjti a *Központi Illetményhivatal*. Ide folynak be azok az általános állami adózás révén befutó népiskolai összegek, melyekből ezidőszereint a vallás- és közoktatásügyi miniszter biztosítja az állami népiskolák összes személyi és legtöbbször dologi kiadásainak fedezetét, a nem állami néptanító(nő) fizetéskiegészítő államsegélyét, családi pótlékait és a VII. fiz. o.-ba történt előléptetéssel járó magasabb illetménykülönbözetest.

A nem állami népiskolák tanító(nő)inek készpénzfizetését és terményjárandóságait, továbbá a nyugdíjjárulékokat, dologi kiadások fedezetét, a lakáspénzt, ha nincs természetbeni lakás, a féláru vasúti jegy váltására jogosító arcképes igazolvány után fizetendő térítési összeget, a világháború alatt kiérdemelt hadipótlékot, az igazgatói pótlékot és iskolafenntartó politikai község vagy egyházközség helyi népiskolai jövedelmei terhére fizeti. Helyi iskolai jövedelmek lehetnek a községi, katolikus, keresztény hitfelekezeti iskoláknál: 1. a népiskolai alapítványok tiszta és 2. ezek kamatjövedelme; 3. a népiskolák fenntartására leköötött földbirtokok jövedelme; 4. természetben szol-

gáltatott járandóságok ; 5. ezek pénzbeli értékei ; 6. az iskolai bevételek ; 7. egyházközségi iskolaadó ; 8. a párbér ; 9. szolgálmányok.

A helyi iskolai jövedelmeket az iskolafenntartó *politikai községek, illetőleg egyházközségek* kezelik és azok terhére gondoskodnak a fent felsorolt népiskolai személyi és dologi kiadások fedezetéről.

Sok egyházközség csak nagy nehézségek árán és késedelmesen tudja tanítói(női)nak készpénzfizetését folyósítani, mert egyrészt a hívek zöme a mezőgazdaságból élén, csak az egyes mezőgazdasági cikkek eladása idején tud készpénzhez jutni és adóit kiegyenlíteni, másrészt sok helyen a fizetési készség is hiányzott az adófizető egyházközségi tagokban. Viszont az érdekelt néptanítóknak létérdeke, hogy törvényes járandóságaikat pontosan kapják meg. Ezen az állapoton akar segíteni a 7210/1934. sz. miniszterelnöki rendelet, melynek értelmében a Központi Illetményhivatal a katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti népiskolai tanító(nő)nak az iskolafenntartó egyházközségtől járó *készpénzjárandóságát* havonta előlegezi s az egyházközségnek megküldi. Az egyházközség kötelessége a kiutalt összeget azonnal és teljes egészében az igényjogosult tanító(nő)nak kifizetni.

A *természetbeni járandóságok* pénzbeni egyenértékét a Központi Illetményhivatal csak akkor fizeti ki, ha ezen természetbeni járandóságokat szabályszerű egyezménnyel megváltották. (VKM. 75.001/1931.)

Lakáspénzt nem térít meg a Központi Illetményhivatal, hol a tanító(nő)k a 7210/1934. M. E. sz. rendelet megjelenése előtt természetbeni lakást élveztek (VKM. 100.001/1934.).

Ezzel szemben köteles az egyházközség adóit, népiskolai adóját vagy legalább ennek egy részét közös kezelésbe bevonni. Köteles továbbá az iskolafenntartó egyházközség az *egyházmegyei főhatóság* előzetes engedélye alapján beleegyezni abba, hogy a közös kezelésbe bevont adójából a Központi Illetményhivaltól előlegezett összegnek megfelelő részt javára (a Központi Illetményhivatal) számoltassék el.

Ha a közös kezelésbe bevont, előírt egyházközségi adó nem fedezné az iskolafenntartó egyházközség által tanító(nő)in: k kifizetendő készpénzjárandóságát és nyugdíjintézeti járulékokat, a Központi Illetményhivatal csakis az adóelőírás által fedezett összeg erejéig előlegezi a készpénzjárandóságokat és nyugdíj árulékokat.

A tanítói készpénzjárandóságok a Központi Illetményhivatal útján való fizetését az egyházközség tanácsának, mint iskolaszéknek, kérelmeznie kell a 72.0/1934. M. E. sz. rendeletben leírt alakítások mellett. A kérvényt az egyházmegyei főtanfelügyelőség útján kell felterjeszteni.

Ez a miniszterelnöki rendelet hathatós segítséget nyújt a katolikus

és keresztény hitfelekezeti népiskolák fenntartóinak, hogy iskolafenntartási kötelezettségüknek meg tudjanak felelni.

A segítségnyújtás egyelőre a tanítói, illetve tanítónői készpénz-járandóságok és nyugdíjjárulékok biztosítására szorítkozik. Egyúttal lehetőséget nyújt — bizonyos feltételek mellett — a természetbeni járandóságok pénzbeli egyenértékének kifizetésére és lakáspénz megtérítésére.

A rendelet így is sok katolikus és keresztény hitfelekezeti tanítónak készpénzilletményét, nyugdíjjárulékait, esetleg lakáspénzét és természetbeni járandóságait biztosítja. De nem biztosítja a katolikus, ill. keresztény hitfelekezeti tanítóknak a félárú vasúti menetjegy váltására jogosító arcképes igazolvány után fizetendő térítési összeget, a világháború alatt kiérdemelt hadipótlék és az igazgatói pótlék rendszeres folyósítását, a katolikus, ill. keresztény hitfelekezeti népiskolák dologi kiadásainak fedezetét.

Ezzel szemben a Központi Illetményhivatal az állami és igen sok községi népisola személyi és dologi fedezetét az ország összes adóalanyainak fillérei révén biztosítja. Tehát ugyanazok az adóalanyok, melyek a katolikus és keresztény hitfelekezeti tanító(nő)k illetményeit csak nehezen, vagy egyáltalában nem tudják előteremteni, azok kénytelenek az állami általános adózás alapján saját tanítóinak illetményein kívül az állami tanító(nő)k összes illetményeit és legtöbbször az állami iskolák dologi fedezetét a Központi Illetményhivatalnak befizetni.

A keresztény nemzeti tanító(nő)k és iskolák anyagi ellátásának különfélesége a népoktatási alaptörvény rendelkezéseine (1868. évi XXXVIII. t. c.) nyugszik. Míg a községi és állami iskolák fenntartását a községi polgárookra és birtokosokra hárítja, addig a katolikusok és keresztény hitfelekezetek népiskolákat állíthatnak és tarthatnak fenn «híveik anyagi hozzájárulásával», melyet «saját képviselőjük» határoz meg. (1868. évi XXXVIII. t. c. 11., 35., 80. §-ok.)

Míg a községi és állami iskola fenntartásához «minden kebelbeli, hozzátartozó polgár és birtokos — tekintet nélkül vallási hovatartozására — egyenes adójának (föld-, ház- és általános kereseti adó) 5%-áig hozzájárulni tartozik, addig a katolikus, illetőleg hitfelekezeti iskolák fenntartásához csak a hívek — sokszor egyenes adójuk 5%-án jóval felül — adóztak a népiskolai terhek előteremtéséhez. Ha ezek a terhek nem érték volna el egyenes adójuk 5%-át, köteleztettek a községi iskola fenntartásához járulni».

Míg 1868-ig a katolikus népiskolákról a politikai községek gondoskodtak, addig 1868 óta a katolikus és hitfelekezeti keresztény népiskolák magukra hagyatva sorvadtak. Velük szemben a politikai köz-

ségeket nemcsak népiskolai adó kivetésével, hanem még külön államsegéllyel is támogatták. «Ha a község kimutatja, hogy szükséges népoktatási tanintézeteinek felállítására és fenntartására a kellő anyagi erőt nem képes egészen előállítani, hatósága útján segélyért az államhoz folyamodhatik. A közoktatási miniszter a folyamodó *községet az állam költségvetésében e célra megszavazott összegből* segélyezi. (1868—XXXVIII. t. c. 43. §.) A közoktatási miniszternek jogában és tisztében áll bárhol, ha szükségesnek látja, *tisztán államköltségen* népoktatási tanintézeteket állítani, melyek a 23., 78. §§-ban megszabott módon szervezendők.»

A népoktatási alaptörvény az összes magyarországi adóalanyok bevonásával — az általános állami adózás révén — biztosítja a községi és állami népiskolákat.

A lét és nem-lét között ingadozó, sorvadó katolikus és hitfelekezeti tanító(nő)k talpraállítása 1893., illetőleg 1907. évben kezdődött, amikor fizetéskiegészítő államsegélyekkel közelebb hozták fizetésüket az állami tanító(nő)k fizetéséhez.

A fizetéskiegészítő államsegély volt az első kárpótlás azért a nagyszegű hozzájárulásért, mellyel adóban segítették a községi iskolákat fenntartani és az állami iskolák személyi és dologi kiadásait fedezni.

Az általános állami adó alapján az összes adóalanyok nemcsak a fizetéskiegészítő államsegélyt fizetik be az állampénztárba, hanem a családi pótlékot és a VII. fiz. o.-ba történt előléptetéssel járó magasabb fizeteskülönbözetet.

A nem állami tanító(nő)k további fizetés-, illetőleg illetményrendezése a helyi javadalom biztosításának alakulásától függ.

A katolikus és hitfelekezeti tanító(nő)k illetményüket *az egyház-község pénztárából* és ha az 1907. évi XXVII. t. c. 16., 17., 18., 19. és 20. §§-aiban foglalt feltételek mellett államsegélyre szorulnak, *az állampénztárból* nyerik. Ezek az illetmények a vallás- és közoktatásügyi miniszter 64.800/1933. számú rendelete értelmében egyenlők az állami tanítók illetményeivel.

A nm. Püspöki Kar rendelkezése szerint — támaszkodva a népoktatási alaptörvény (1868. évi XXXVIII. t. c.) 11. §-ára — *az egyház-községek hajtják végre* az idézett rendeletet, amennyiben a Püspöki Karnak megadja azt a jogot, hogy egyházközségeket szervezzen népiskolák felállítására és fenntartására: «A hitfelekezetek (katolikusok) saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket, *az ily tanintézetek felállítására és fenntartására hltveik anyagi hozzájárulását saját képviseletük által meg-*

határozandó módon és arányban — mint eddig szokásban volt — igénybe vehetik.

Ezt a törvényt hajtják végre már 72 év óta. Jelenleg az egyház-községek katolikus népiskoláik szükségletének fedezésére — a Magyarországi Katolikus Egyházközségek Adóztatási Szabályzatának alkalmazásával — híveiket megadóztatják. A Szabályzat 3. §-a szerint «*adóköteles a) minden róm. kat. hívő és minden katolikus céllal bíró jogi személy (káptalan, katolikus vallás- és tanulmányi alap stb.), aki, illetőleg amely az egyházközség területén földadót, házadót vagy általános kereseti adót fizet, ha nem is lakik az egyházközség területén, b) minden az egyházközség területén lakó olyan katolikus vallású hívő, akiknek az alkalmazottak kereseti adója alá eső jövedelme van.*

Itt már a katolikus egyházközségi adóalapokat is jeleztem, mely alkalmazkodik a népoktatási alaptörvény (1868. évi XXXVIII. t. c.) 35. §-ához, hol a politikai község, illetőleg az államkincstár által fenntartott népiskolák fenntartására adóalapnak «az állami egyenes adónak» (a föld-, ház- és általános kereseti adó) 5%-át meg nem haladó összeget jelöli meg.

Igy a községi, állami és katolikus népiskolák adóalapjai az állami házadó és általános kereseti adó.

A katolikus adóztatási Szabályzat 4. §-ának 4. bekezdése szerint azok a hívők, akik az alkalmazottak kereseti adója alá esnek, *osztályokba sorozandók* és keresetükhöz képest *osztályadóval* (fejadóval) róhatók meg». A 6. bekezdés szerint: «Ha valamely egyházközség az általa kivetett adókat *saját maga kezeli* és szedi be (9. § 7. bekezdés), jogában áll szükségleteinek fedezésére csak *osztályadót* (fejadót) kivetni».

A népoktatási alaptörvény (1868. évi XXXVIII. t. c.) 35. §-a a községi és állami népiskolák fenntartására helyi jövedelmül az állami földadót, házadót és általános kereseti adót jelöli meg, melyet a *természetes* (fizikai) és *jogi személyek* fizetnek.

Ha ezekből a helyi jövedelmekből nem lehetett a községi és állami népiskolákat fenntartani, úgy «a közoktatási miniszter a (segélyért) folyamodó községet az állam költségvetésében e célra megszavazott összegből *segélyezni*». (43. §.) A közoktatási miniszternek jogában és tisztében áll bárhol, ha szükségesnek látja, *tisztán állami költségen* . . . népoktatási tanintézeteket (tehát állami népiskolákat) állítani.

A községi népiskolákat *segélyezik*, az államiakat egészen fenntartják az állami költségvetés terhére, melyet az összes magyarországi adóalanyok fizettek be az állampénztárba. Jelenleg is ezeken kívül még a fizetéskiegészítő államsegélyt, a családi pótlékot és a VII.

fizetési osztályba előléptetett tanító(nő) illetménykülönbözetét az ország összes adófizető polgárai, adóalanyai (természetes és jogi személyek) fizetik be az állampénztárba.

De amint az ország összes adóalanyai biztosítják az állami népiskolák személyi és dologi kiadásainak fedezetét, úgy semmi akadálya nem lehet annak, hogy a nem állami népiskolák minden kiadásainak fedezetét is az összes adóalanyok biztosítsák.

Fentebb rámutattam arra, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter 64.800/1933. sz. rendelete szerint a nem állami tanító is állami tanítókéval egyenlő illetményekre jogosult.

De a nem állami tanítók illetményei csak elvben egyenlők a készpénzfizetést élvező állami tanítók illetményeivel, mert a tanítói törzsfizetést képező terményjárandóságok túlértékelése vagy alábecsülése, szóval ingadozó értékük, illetőleg értékelésük folytán a nem állami tanítók nem kaphatják meg jogosan igényelt illetményüket. Ehhez az iskolafenntartók által biztosítandó készpénzjárandósághoz járó fizetéskiegészítő államsegély sem tudja a rendeletben megállapított illetményeket biztosítani. Még egyenlőtlenebb lesz helyzetük az állami tanítókéhoz képest, ha szemügyre vesszük azt a kétféle elbírálást, melyben az állami és nem állami tanítók egyéb illetmény tekintetében részesülnek, mint fentebb kifejtettem.

Rámutattam arra, hogy mi okozta a katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolák fenntartó adóalanyainál a megterhelési különbözetet. *Ma ez a megterhelés sok egyházközséget a tönk szélére juttatott, úgyhogy a jövőben csak a népiskolai terhek arányosításával tudják katolikus népiskoláikat fenntartani.*

A terhek arányosítása abból a tényből indul ki, hogy a keresztény nemzeti népiskolák működésére nemzeti életünknek szüksége van.

Érezzük, hogy a magyar jövőnk attól függ, mennyiben sikerül a magyarság köztudatát keresztény nemzeti szellemmel átítatni. Ennek a nagyjelentőségű célkitűzésnek a megvalósításához keresztény nemzeti gondolkodású és érzésű tanítók összhangzó s egyöntetű munkája szükséges, melyet a gondosan megszerkesztett állami tantervek és utasítások alapján készült katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolák tantervei és útmutatásai elősegítenek, sőt annak sikerét jórészt biztosítják. Ezt az összhangzó munkát elősegíti a tanító(nő)k egységes képezése, elvileg egyenlő fizetése, az egységes tantervi anyag keresztény nemzeti szempontból való feldolgozása és végül az ország valamennyi adóalanyának a keresztény nemzeti népiskolák fenntartásához való arányos hozzájárulása. Ennek folyománya, hogy minden keresztény nemzeti érzésű magyar tanító ne csak fizetéskiegészítését,

családi pótlékát és a VII. fizetési osztályba leendő előléptetése alkalmával nyerendő illetménykülönbözötét kapja az állampénztár terhére, hanem az iskolafenntartót terhelő nyugdíjjárulékokat, hadipótlékot, igazgatói pótlékot, a vasúti arcképes igazolvány térítési díját, a lakbért (ha nincsen természetbeni lakás), és a nem állami iskolák számára biztosíttassék a dologi kiadások fedezete is.

Végeredményben az ország összes adóalanyai járulnak hozzá a keresztény nemzeti iskolák fenntartásához. A keresztény nemzeti élet szempontjából kívánatos, sőt ez egyedül igazságos, hogy az ország összes adóalanyai adóalapjuk arányában járuljanak hozzá a keresztény nemzeti népiskolák fenntartásához.

Az állami, községi, katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolák fenntartását célzó népiskolai adók közös adóalapja az állami egyenes adók (a föld-, ház- és általános kereseti adók), melyeket természetes és jogi személyek teherbíróképességükhöz képest fizetnek.

Lássuk ezt számokban !

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi tárcza 1941. és 1942. évi költségvetések szerint : Anyaország, Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék

a) az állami elemi népiskolai tanítók

	1941.	1942.
	é v b e n	
a VII. fizetési osztályban van.	500	902
a VIII—XI. fizetési osztályban van.	6.714	12.719
Helytettesítő gyakornoki illetményekkel.	1.488	3.887
segélydíjas tanító.	688	megszűnt
népiskolai nevelőnők (kézimunka tanítónők).	98	98
A teljes létszám (1940-ben 6078).	9.488	17.606

Rendszeres állandó illetmények.

	P e n g ő	
	1941.	1942.
	é v b e n	
Törzsfizetésük.	19,477.410	39,573.159
Lakáspénzük.	3,680.613	7,016.241
Családi pótlékuk.	981.360	2,232.166
Hadi pótlékuk.	67.738	78.402
Korpótlékuk.	18.540	32.650
Közlekedési segélyük.	9.480	10.709
Egyéb pótlékuk.	103.020	175.373
Összes illetményük.	24,338.161	49,118.700

Besorolás alatt álló délvidéki állami népiskolák száma 1440, kiknek illetményük (2,962.260 P) a nem rendszeres illetmények rovatán szerepelnek.

b) nem állami (községi) hitfelekezeti és érdekeltségi, elemi népiskolák

Községi hitfelekezeti és érdekeltségi nem állami népiskolánál működő tanerők		1941. évben	1942. évben
Ebből a rendes tanítók száma		14.553	16.278
Helyettes tanítók száma ..		1.386	
Szerzetesrendi tanítónő ...		640	
Kisegítő tanító		200	
Új helyettesitanítói állás .		200	
A rendes tanerők létszáma			12.961
A helyettes tanerők létszáma			2.477
Szerzetes tanerők létszáma			640
Kisegítő tanerők létszáma.			260

Rendszeresített állandó illetmények.

A nem állami népiskolai tanítók együttes fizetése, korpótléka és családi pótléka ..		P e n g ő	
Ebből a fizetés		33,939.933	43,069.474
Korpótlék			39,017.982
Családi pótlék			51.480
Félévi előlépés és korpótlék			3,758.112
A helyi javadalom arányosítására			207.900
A helyi javadalom arányosítására			20.000
Tanulmányi alapra			14.000
A személyi járandóságok teljes összegéből az iskolafenntartóra esik		8,256.150	9,132.454
A segélyző államkincstárra esik		25,683.774	33,069.624
Százalékos arány: az iskolafenntartóra esik		24.32 %	21.64 %
az államkincstárra esik..		75.68 %	78.36 %

A községi, katolikus és keresztény nemzeti hitfelekezeti népiskolák tandíjkárpótlására — az 1941. évi költségvetés 148.770 P-t, tanszerek adományozására 23.200 P-t, jutalmakra 2000 P. 60 ellátatlan volt tanító, tanító-özvegy és árva nyugdíjpótlék-államsegélyére 13.680 P-t, inségbe jutott működő vagy állástalan tanítók, tanítóözvegyek és árvák egyévi segélyezésére 12.350 P-t, összesen 200.000 P-t irányoztak elő.

Az 1942. évi költségvetés ily irányú támogatást szolgáló összeg nagysága növekedett. A községi és hitfelekezeti népiskolák tandíjkárpótlására, tanszerekre, Berzeviczy és Wlassics-jutalmakra, nyugdíjpótló és más segélyekre az 1941. évi költségvetési tétellel szemben — mely 200.000 P-t tesz ki — az 1942. évben már 280.240 pengőft jelez a költségvetés.

Az állami elemi iskolai tanítói állások számát 188 rendes és 300 helyettesitanítói állással emelték, az iskolák dologi kiadásai 730.000 P-vel, kiküldetési és átköltöztetési költségek 25.000 P-vel szerepelnek, elemi iskolai épületek tatarozására és építkezési segélyekre pedig 165.000 P-t irányoztak elő.

Ezekkel szemben az 1942. évi költségvetésben állami népiskolai építkezésekre 1,000.000 P, népiskolai épületek tatarozására és karbantartására 300.000 P, berendezések és felszerelésekre 600.000 P, tanítói könyvtárakra pedig 100.000 P van felvéve. Összesen tehát 2,000.000 P az előző évi 920.000 pengővel szemben.

Az elemi népiskolák (állami és nem állami) tanszemélyzetének továbbképzésére, tankönyvek és vezérkönyvek kiadására 100.000 P szerepe. (részint a már állásban lévő tanítók továbbképzésére és tanítójelölteknek a nemmagyar tananyelvű tanításra való kiképzésére), részint az egységes típusú, elemi népiskolákban használt nemzetiségi nyelvű tankönyvek kiadásával járó költségekre.

Ezeknek az összege az 1942. évben már szinte kimagaslóan emelkedett a költségvetésben, mert a továbbképző tanfolyamokra 237.000 P, átképzőtanfolyamokra 340.000 P, tan- és vezérkönyvekre 390.000 P van felvéve. Az előző évi 100.000 pengővel szemben tehát 967.000 P szerepel.

A rendkívüli kiadások között szerepel a visszacsatolt országrész népiskoláinak bútorral és tanszerrel való felszerelésére 300.000 P pedig a visszacsatolt területek tankönyveire az iskolákkal együtt átvett tanítóknak a hazai tanítási rendszerbe való bevezetése céljából szükségessé átképzésre, végül ugyanezen iskolákban a tanítói könyvtárak létesítésére.

Beruházások címén 400.000 P szolgál az iskolaépítést akciónak eredményes továbbfolytatására.

A népiskolai épületekben fennálló hiány megszüntetése érdekében megindított iskolaépítési tevékenységet a miniszter az 1939/40. számadási időszakban is folytatta és a jövőben is folytatni kívánja, mert az építkezéseknek éveken át történt szünetelése — a túlszűfolt és rendkívül rossz állapotban lévő iskolák igen nagy számánál fogva — tarthatatlan helyzetet teremtett és halaszthatatlanul szükségessé tette a népiskolák építésére kötelek közületek hathatós állami támogatását.

A külkerületi tankötelesek oktatásának biztosítása újabb iskolák létesítését tette szükségessé. A visszacsatolt országrészek rendkívül elhanyagolt magyar népiskolái is nagyobb átépítésre szorulnak. Végül a magyar anyanyelvű tankötelesek oktatásának biztosítására ezen terület-részen nagyobb arányú sürgős iskolaépítési tevékenységre van szükség. Ezen a 400.000 P-n kívül beruházási törvényben rendelkezésére bocsátott hitelből kíván a miniszter az elemi népiskolai iskolahálózat kiegészítéséről, egyes iskolák túlszűfoltságának enyhítéséről és a teljesen használhatatlanná vált iskolaépületek megújításáról gondoskodni. A szorosan vett építkezési költségeken kívül itt történt gondoskodás az építkezésekkel kapcsolatos szervezési, tervezési, ellenőrzési, kiszállási és dologi költségekről is.

Az előirányzott összeg egyaránt szolgál az állami és nem állami elemi népiskolák építkezési költségeire.

Ha az 1941. és 1942. évi költségvetést összehasonlítjuk, első szempillantásra megállapíthatjuk *az állami tanerők* ugrásszerű létszámnövekedését. Míg 1940-ben 6078 állami tanító(nő) tanított magyar iskolákban, addig 1941-ben 9488 és 1942-ben már 17606 tanító(nő) tanít.

Ennek az ugrásszerű létszámenelkedésnek megfelel az illetmények 100%-os emelkedése. Míg 1941-ben az állami tanító(nő)k illetményei valamivel meghaladták a 24 milliót, addig 1942-ben már 49 milliónál nagyobb összeget igényeltek a tanító(nő) illetmények.

Az állami tanító(nő)k létszámának 8118-al történt gyarapodásával szemben a nem állami népiskolák tanerőinek létszáma ugyanazon idő alatt csak 1725-tel gyarapodott. Illetményeik is alig 876.304 P-vel emelkedtek.

A nem állami népiskolák fenntartói nemcsak 43 millióval járulnak hozzá saját népiskolai tanerőinek fenntartásához, hanem ők fizetik az általános adó útján azoknak az összegeknek jórészt is, melyek az állami népiskolai tanítók illetményeit képezik és az állami elemi népiskolák fenntartásához, illetőleg fejlesztéséhez szükségesek.

Sőt a költségvetés szerint olyan fedezetről is kell gondoskodniok, melyek az egyházközségi iskolai költségvetést külön terhelik. Így a lakáspénz, hadipótlék, közlekedési segély, egyéb pótlékok, dologi kiadások fedezete mind az állami tanító(nő)k könnyebb megélhetését vannak hivatva biztosítani. Ehhez is lényegesen hozzá kell járulniok a nem állami iskolafenntartó adóalanyainak akkor, amikor saját tanerőiktől ezt meg kell tagadniok, mivel a szükséges fedezetet nem tudják előteremteni.

Az anyagi erő elégtelensége miatt nem tudja sok egyházközség és politikai község iskoláját fejleszteni, sőt a meglévőt is kénytelen volt átadni az államnak, vagy meg kellett szüntetnie további működését.

A magyar kormány kétségtelen jóindulata nem képes a népoktatási alaptörvény sérelmes intézkedéseit ellensúlyozni. Amely mértékben szaporodnak az állami iskolák, olyan mértékben sorvadnak el a nem állami népiskolák. 1941-ben még 24.32%-át tették a nem állami népiskolák az összes magyarországi népiskoláknak, de 1942-ben már csak 21.64%-át teszik a nem állami népiskolák az összes magyar népiskoláknak.

Ez az eltolódás még nagyobb lesz, ha az 1440 délvidéki népiskolát az állami népiskolák közé sorolják, jöllehet azok a megszállás előtt többségükben nem állami népiskolák voltak.

Keresztény nemzeti szempontból a katolikus, keresztény és

községi magyar, illetőleg magyar szellemű népiskola működése van annyira fontos és jelentőségteljes, mint a semleges állami népiskola működése. Ez a felfogás kitetszik az 1941. évi költségvetésből, továbbá az 1942. évi költségvetésből, hol az iskolai építkezés céljaira állami és nem állami népiskolák szükségessé vált helyreállítására, újjáépítésére, tatarozására, stb. megfelelő segélyekről gondoskodtak.

Ugyanígy minden keresztény nemzeti szellemű magyar népiskolát ellátták bútorral, tanszerekkel, tankönyvekkel és a tanítókat vezérkönyvekkel, könyvtárral.

A már állásban lévő tanítók továbbképzésére és tanítójelölteknek a nem magyar tannyelvű tanításra való kiképzésére az egységes típusú népiskolákban használt nemzetiségi nyelvű tankönyvek kiadásával járó költségekre 100.000 P-t állítottak be a költségvetésbe. Ebben a segélyben minden magyar tanító (állami és nem állami) részesülhetett, aki arra rászorult.

De már csak az állami népiskolák dologi kiadásaira állítottak be 720.000 P-t, a kiküldetési és átköltöztetési költségekre 25.000 P-t, jöllehet ezen költségek előteremtésére anyagi teherbíró képességüknek megfelelően hozzájárulnak a nem állami népiskolák fenntartói épügy, mint az állami népiskoláké.

V. FEJEZET.

Az Országos Népiskolai Adókulcs megállapítása.

Az 1941. évi I. fokú kivetési eredmény szerint földadóban, házadóban és kereseti adóban 205,702.125 P-t állapítottak meg. Évközi változások címén a földadó I. fokú kivetéséből kb. 3%-os, a házadóból kb. 5%-os és a kereseti adóból kb. 3%-os leírásra lehet számítani. A 11%-os leírás után adóalapnak marad 183,074.891 P. Az 1941. évi 58,278.094 P népiskolai fedezetnek — lecsökkentett adóalap alapján — kiszámított *Országos Népiskolai Adókulcsa* 31.8%. Ebből a 8,256.150 P helyi hozzájárulás kitesz 4-50%-ot. Ez a helyi hozzájárulás a népoktatási alaptörvény (1868: XXXVIII. t. c.) 35. §-ának kereteit nem mulja fölül, mert a «községi népiskolák terheit elsőrendben a község viseli, mely e célra külön adót vethet ki. *Ez az adó azonban az állami egyenes adónak* (föld-, ház- és kereseti adó) 5%-át *nem haladhatja meg*». A nem állami keresztény nemzeti népiskolák fenntartói egy összegben annyival járultak hozzá népiskoláik fenntartásához, amennyit az alaptörvény megenged. Egyetlen egy népiskolai fenntartóval nem történik igazságtalanság, ha a helyi hozzájárulást a fenti értelemben arányosítjuk. De az arányosítás — végső eredményben — biztosítja az állami költségvetésben ezidőszert szerezplő helyi iskolai hozzájárulás összegét.

Még kedvezőbben alakulna az Országos Népiskolai Adókulcs, ha az 1926. évi VII. t. c. hatályát az összes magyarországi keresztény nemzeti népiskolák fenntartására kiterjesztenék. A törvénycikk értelmében a külterületi népiskola érdekelttségéhez mindazok a *természeti és jogi személyek* tartoznak, kiknek a népiskola körzetén belül ingatlanuk vagy általános kereseti vagy *társulati adó alá eső foglalkozásuk vagy jövedelmük van*.

Az iskola létesítésének és fenntartásának költségeit az érdekeltek jövedelmük arányában tartoznak viselni, még pedig a jövedelemadó-kötelesek a jövedelemadó megállapításánál alapul vett jövedelem arányában, azok pedig, kik jövedelmi adót nem fizetnek, a *föld-, ház-, keres ti- és társulati adó kivetése alapján szolgáló jövedelem arányában*.

Ha a külterületi érdekeltsgéi népiskolák létesítési és fenntartási

költségének biztosítására *a föld-, ház- és kereseti adó mellett a társulati adót alapul veszik*, akkor a sok keresztény nemzeti szegény községi és egyházközségi, nemkülönben állami népiskolák létesítéséhez és fenntartásához a társulatok is — illő —, hogy hozzájáruljanak.

Az 1941. évi I. fokú kivetési eredmény szerint az 5%-al lecsökkentett társulati adó kitesz 41,086.146 P-t. Ez, valamint a 11%-al lecsökkentett föld, ház- és kereseti adó kitesz 224,161.037 P-t. Ennek alapján megállapított Országos Népiskolai Adókulcs 26%, a helyi hozzájárulás 3.68%.

Az összes keresztény nemzeti népiskolák fenntartására tehát az állami egyenes adók 31.8%-a szükséges, melyből a nem állami népiskolák helyi iskolai javadalma 4.50%-ot fedez.

Azok az adóalanyok, kik elsősorban az állami népiskolák fenntartásához járulnak, állami egyenes adójuk 31.8%-át fizetik be a Központi Illetményhivatalnak. Azok az adóalanyok viszont, kik elsősorban községi, katolikus vagy keresztény hitfelekezeti népiskolákat tartanak fenn, egyrészt a községi, illetőleg egyházközségi helyi népiskolai jövedelmek terhére 4.50% helyi hozzájárulást fizetnek a Központi Illetményhivatalnak, másrészt pedig az általános állami adózás révén állami egyenes adójuk 27.30%-át fizetik ugyancsak a Központi Illetményhivatalnak.

Ezek a számítások módosulást szenvednek, mihelyt a nem állami népiskolák költségvetésében szereplő iskolafenntartói nyugdíjjárulékokat, hadi- és igazgatói pótlékokat, a vasuti arcképes igazolvány térítési díjait, a lakbéreket (ha nincsenek természetbeni tanítói lakások), közlekedési segélyeket és a nem állami népiskolák dologi kiadásait szintén a Központi Illetményhivatal folyósítja.

Az itt felsorolt új tételek fedezetét a fent említett 35. § alapján 5%-ig részben a helyi iskolai jövedelmek terhére, részben az általános adózás alapján befolyó adójövedelmek terhére lehetne biztosítani.

A katolikus népiskolák fenntartóinál a következőképpen biztosíthatók úgy a helyi hozzájárulások, mint a tanítói illetmények, illetőleg iskolai dologi kiadások fedezete:

Az egyházi főhatóságok utasítják az egyházközségeket, hogy természeti és jogi adóalanyai állami egyenes adójuk 4.50%-át a helyi iskolai jövedelmek terhére vagy közvetlenül vagy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 7210/1934 M. E. sz. rendelet szellemében beszolgáltatassák a Központi Illetményhivatalnak.

Ami ezen kívül a tanítói illetményekből és a népiskolák dologi kiadásaiból fedezet nélkül maradna az — mint eddig is — *az általános állami adózás alapján nyerne fedezetet.*

Fedezetet nyernének az állami népiskolák személyi és dologi kiadásai, az összes nem állami népiskolák (keresztény nemzeti irányú és szellemű községi, katolikus, keresztény hitfelekezeti és érdekeltségi isk.) tanerői illetményeinek kiegészítése, családi pótléka, a VII. fizetési osztályba előléptetett tanító(nő)k illetménykülönbözete, az iskola-fenntartót terhelő nyugdíjjárulék, hadi- és igazgatói pótlék, a vasuti arcképes igazolvány térítési díja, lakbér (hol nincsen természetbeni lakás) és a nem állami népiskolák dologi kiadásainak fedezete.

Ez természetes folyamánya annak a ténynek, hogy amint az állami népiskola összes terheit az általános állami adózás alapján a Központi Illetményhivatal viseli úgy vele, mint keresztény nemzeti irányú iskolával szemben egyenrangúan a községi, katolikus és keresztény hitfelekezeti iskolákat fenntartó adóa anyok joggal követelhetik, hogy az általuk fenntartott népiskolák ama személyi és dologi kiadásait, melyek a 4-50% helyi hozzájárulás után fennmaradtak, ugyancsak a Központi Illetményhivatal fedezze. Ezzel csak adóban befizetett pénzük egy részének népiskoláikra való fordítását kérik kétségtelenül jogosan.

Az iskolai terhekkal anyagi erejükön fölül sujtott egyházközségeken a multban is könnyítettek.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak az államsegélyes községi, katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolai tanító állások, valamint az azok után adott államsegélyek felülvizsgálata tárgyában kiadott 1922. évi 122.000/VIII. d. számú rendeletének 3. §-a kimondja, hogy «államsegély csakis abban az esetben utalványozható, ha az iskola-fenntartó a tanítónak járó természetbeni lakáson, esetleg lakáspénzen felül *helyi forrásokból a népiskolai rendes tanítók mindenkor kezdő illetményének legalább is 10%-át biztosítja*».

Az iskolafenntartó által biztosítandó legkisebb összeget számszerűen évekint előzetesen a miniszter hivatalból állapítja meg, minden év november hó 1-től a következő év október hó végéig terjedő érvényességgel s ez évközben változás alá nem esik, habár a tanítói illetmények változnak.

Lehetségesnek tartom azt a megoldást is, hogy az iskolafenntartó egyházközség és politikai község tanító illetményeinek és iskolájuk dologi kiadásainak 10%-át helyi forrásokból biztosítják úgy, hogy a vallás és közoktatásügyi miniszter az egész országra szóló érvényességgel megállapítja a VII. fizetési osztály első fokozatától a IX. fiz. oszt. harmadik fokozatáig terjedő minden egyes fizetési fokozat 10%-át és a dologi fedezet 10%-át, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter 7210/1934. M. E. sz. rendeletének igénybevételeével a Központi Illet-

ményhivatal az iskolafenntartó egyházközség, illetőleg politikai község készpénzilletményeinek terhére bevételez. Ha pedig a készpénzilletmények nem volnának elégségesek a 10% kielgyenlítésére, úgy a természetbeni járandóságok pénzbeli egyenértéke terhére — szabályszerű egyezség útján történő megváltás után — annyit bevételez a Központi Illetményhivatal, amennyire szüksége van, hogy a 10%-os helyi hozzájárulást az érdekelt tanerőknek kifizethesse.

Hogy a magyar kormány mennyire szükségesnek tartja a nem állami, de keresztény nemzeti szellemű népiskolák fennmaradását és zavartalan működését, mutatja a fentidézett rendelet 5. bekezdése: «Egészen különös méltánylást érdemlő esetekben, főként kisebb lélekszámú és súlyos anyagi helyzetben lévő iskolafenntartóknál, valamint kizárólag közadományokból avagy csupán elenyésző csekély jövedelmet hajtó alapítványokból fenntartott szerzetesi iskoláknál a miniszter a közigazgatási bizottságnak, szerzetesi iskoláknál az egyházi főhatóságnak igazolt előterjesztése alapján a legkisebb tanítói helyi javadalom összege tekintetében kivételeket tehet». (VKM. 122000/1922. VIII. d. sz. r. 5. bek.)

Lássuk ezt számokban!

B. községben a római katolikus egyházközség 7 tanítója élvezeteskiegészítő államsegélyt. A tanítói fizetések és egyéb kiadások fedezésére — a fizeteskiegészítő államsegély nélkül — az egyházközség iskolai költségvetésének végösszege 17.538 P. Ezen összeget a helyi 92000 P adóalap után 19.2%-os kivetési kulccsal biztosította.

Ezzel szemben, ha az iskolafenntartó egyházközség a tanítói fizetés és egyéb kiadások évi összegének csak 10%-át fizetné, a helyi költségvetés így alakulna:

7 tanerő évi fizetése 1942. évi szept. 1-i állapotnak megfelelően	23.320·80
Igazgatói tiszteletdíj	168—
Két tanító hadipótléka	172·80
Tanítói nyugdíjjárulék-hozzájárulás	979—
Iskolaszolga fizetése	1.200—
Iskolaszolga után O. T. I.-járulék	64—
Összesen ...	25.904·60
Az iskola fenntartásához egyéb kiadások (dologi stb.)	4.581·85
A költségvetés teljes összege...	30.486·45

Ha helyi hozzájárulás címen mind a tanítói, mind a dologi kiadásoknak csak 10%-át fizetné be, úgy az egyházközségnek a 30.483·45 P szükségletből csak 3048·65 P-t kellene biztosítania. Ez az összeg az 1942. évi 19.2%-os kivetési kulccsal szemben a 92.000 P adóalapnak már csak 3·31%-át teszi.

Elgondolásom szerint az iskolai terhek arányosítása esetén — a katolikus céllal bíró jogi személyeken kívül — azon jogi személyek is, melyek eddig egyáltalában nem fizettek iskolai adót, ezentúl szintén hozzájárulnának a keresztény nemzeti szellemi iskolák fenntartási költségeihez.

Ezt véve most már alapul, «B» község római katolikus egyházközsége költségvetésébe belevonta az itt említett jogi személyeket, illetőleg ház-, föld- és általános kereseti adójukat — adóalapul — a 92.000 P adóalap kiegészül 10.462.17 P-vel úgy, hogy most már az iskolai költség adóalapja 102.462.17 P-re emelkednék.

«B» község római katolikus egyházközségének népiskolájánál a személyi és dologi kiadások évi összege 30.486.45 P, melynek 10%-át azaz 3048.65 P-t biztosítana — elgondolásom szerint — az egyházközség. Ha ezt a 10% helyi hozzájárulást (3048.65 P) a megnövekedett adóalap (102.462.17 P) figyelembevételével az összes római katolikus vallású adóalanyokra vetnők ki, úgy népiskolai adókulcs már csak 2.98% volna.

Hasonlóan csökkenne a politikai községek és a keresztény hitfelekezetek egyházközségi, népiskolai terheinek kivetési adókulcsa.

A népiskolai terhek ilyen arányosítása mellett a községi, katolikus és a keresztény hitfelekezeti népiskolák fenntartói tartalék-alapot létesíthetnek iskolák fejlesztésére, kiváló eredménnyel dolgozó tanerők jutalmazására és előre nem látott szükségletek fedezésére.

A Központi Illetményhivatalba befizetendő helyi javadalom (hozzájárulás) vagy a népiskolai rendes tanítók mindenkor kezdő illetményeinek vagy a helybeli politikai községhez, illetőleg egyházközséghez tartozó tanítók illetményeinek és az iskola dologi fedezetének legalább 10%-át sőt — szükség esetén — ennél kevesebbet is tenne ki.

De, hogy az államháztartás egyensúlya a tervezett arányosítás miatt meg ne rendüljön, a befizetendő *helyi hozzájárulás nagyságát a tanítói illetmények és az iskola dologi fedezetének bizonyos százalékában kellene megállapítani*. Így lennének politikai községek, illetőleg egyházközségek, melyek a tanítói illetmények, illetőleg az iskola dologi fedezetének 10%-át, esetleg ennél kevesebbet, vagy 15%, 20%, 25%, 30%, 35%, és 40%-át fizetnék be a Központi Illetményhivatalnak.

Hogy mennyivel járul hozzá az egyházközség a tanítói illetmények és az iskola dologi fedezetének előteremtéséhez, azt az egyházközség előterjesztése alapján az illetékes egyházi főhatóság és a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítják meg. Az állami adózás alapján befolyó összegek terhére az egyházközségi adóalanyok hozzájárulásaiból annyi-val egészítik ki az iskolai helyi hozzájárulást, amennyi szükséges ahhoz, hogy a tanítói illetmények teljes egészükben és az iskolai dologi kiadások

fedezve legyenek. Ezt a két hozzájárulást — az egyházi főhatóságok előterjesztésére — a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 7210/1934. M. E. sz. rendeletének szellemében a Központi Illetményhivatal bevételezi.

Minden adóalany eszerint egyformán tartozna hozzájárulni a keresztény nemzeti népiskolák fenntartásához. Ebből önként következik, hogy az iskolafenntartók által biztosítandó helyi hozzájárulás nagyságától függne az az összeg, melyet ők az Országos Népiskolai Adókulcs révén részint saját népiskolájuk, személyi és dologi kiadásainak fedezetéhez befizetnének, részint az állami és egyéb keresztény népiskolák fenntartásához hozzájárulnának.

Minden keresztény nemzeti szellemű tanító(nő) — szolgálati idejéhez mért — illetményeket kapna, melyeket *az egyházi főhatóságok és a tankerületi kir. főigazgatóságok előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszterium népiskolai számvevőségének ellenőrzése után a Központi Illetményhivatal a tantestületeknek, illetőleg az érdekelteknek folyósítana.*

Mihelyt minden keresztény nemzeti szellemű és érzésű tanító összes illetményeit a Központi Illetményhivatal bevételezi és a tanító(nő) részére minden hónap 1-én folyósítja, nincsen többé akadálya annak, hogy a nem állami népiskolai tanító(nő)k *fizetési előleget és pénzintézeti kölcsönt kapjanak.* Annak sincsen többé akadálya, hogy a *tanító(nő)i összilletményekből levonásba kerüljenek:* az általános keres ti adó, nyugdíj- és OTBA-járulék, külön adó, rokkantsági adó, a túlélvezett illetménynek, a Pénzintézeti Központnál felvett kölcsönök esedékes részletei, olyan tartozások, amelyek fejében az illetményt bírósági végrehajtás vagy közigazgatási hatóság jogerősen letiltotta, továbbá az olyan tartozások, melyek fejében a 26.100/1910. I. M. sz. rendelet vagy az azt kiegészítő és módosító rendelkezések alapján az illetményt elzalogosították.

Az előzőkből következik, hogy a Központi Illetményhivatal a tanító(nő)k illetményeit *fizetési jegyzékben* számfejt, még pedig a járandóságokat egyénenkint egy összegben a járandóságokat terhelő köztartásokat pedig, valamint a bírói-közigazgatási letiltásokat és térítményeket részletesen.

Az érdekeltégi népiskolák fenntartója az 1926. évi VII. t. c. 4. §-a szerint az érdekeltség, mely úgy az iskola létesítésének, mint fenntartásának terheit viseli.

Ott, hol az érdekeltség a 3. §, illetőleg 6. § szerint a terhek viselésére egyáltalában nem, vagy csak részben képes, az iskola létesítésének, illetőleg fenntartásának terhe egészben vagy részben a községre, mint az

1868. év XXXVIII. t. c. 23. §-ban megjelölt kötelezett fenntartóra hárul. A *politikai község* a csekély anyagi erővel rendelkező *érdekeltségnek* eme *terheit* külön kötelezés nélkül *önként is magára vállalhatja*.

Ha valamely körzet lakossága *túlnyomórészen katolikus*, illetőleg egy vallásfelekezethez tartozik, akkor ez a vallásfelekezet a vallás- és közoktatásügyi minisztertől megállapítandó feltételek mellett az *érdekeltségi iskola* létesítését és fenntartását magára vállalhatja.

A törvény (1926. évi VII. t. c.) alapján létesülő *érdekeltségi iskola* költségeihez a 3. § és 6. §-a értelmében a rendelkezésre álló hitelek keretén belül az *állam is hozzájárul*.

A törvény értelmében létesülő külterületi *érdekeltségi iskola* fenntartási költségeit *külön adó* útján kell fedezni. E külön adó a jövedelmi adó alapjául szolgáló *jövedelem* azoknál, akik jövedelmi adót nem fizetnek, a föld-, ház-, kereseti vagy társulati adó kivetésének alapjául szolgáló *jövedelem* arányában vetendő ki és a *jövedelem* 3%-ig terjedhet. E külön adó mértékét a törvényhatósági közigazgatási bizottság határozatilag állapítja meg.

A határozat ellen a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz lehet fellebbezni. A különadót a községi elöljáróság veti ki és hajtja be, még pedig közadók módjára.

Az *érdekeltségi népiskolák* fenntartási költségei dologiak és személyiek. A *dologi kiadásokat* az *érdekeltség* viseli, a *község* (város) csak abban az esetben tartozik e költségeket részben vagy egészben viselni, ha az *érdekeltség* a maga erejéből arra képtelen.

A *személyi kiadásokat* az *érdekeltség* a *község* hozzájárulása nélkül viseli, de a tanító illetményeihez a vallás- és közoktatásügyi miniszter államsegélyt engedélyezhet.

Az *uradalmi népiskolák jogi értelemben vett fenntartói a politikai vagy egyházközségek* és így tanítóik is községi, katolikus vagy keresztény hitfelekezeti tanítók. Ezen uradalmi népiskolák ügyeinek intézése — kivéve a fenntartással járó terhek viselését, melyekről az uradalom tartozik gondoskodni — a *község*, illetőleg az egyházközség joga és kötelessége. Az ilyen uradalmi népiskolák hivatalos elnevezésénél mindig fel kell tüntetni a jogi értelemben vett fenntartó nevét is. (Pl. uradalmi római katolikus népiskola) A községi vagy egyházközségi uradalmi népiskolák tanítói *köztisztviselők és olyan elbírálásban részesülnek, mint a községi, illetve egyházközségi tanítók*. Az alkalmazott tanítók *ugyanazokat az illetményeket igényelhetik az iskola fenn'ar'ától*, mint amilyenben az államsegélyes tanítók részesülnek. Az illetmények számszerű megállapításánál a természetbeni járandóságok beszámításánál és a törvényes javadalmak kiszolgáltatásánál a községi, illetve az egy-

házközségi népiskolai tanítókra megállapított jogszabályok alkalmazandók. (VKM. 48.249/1923.)

Ha az uradalmi iskolák *nem* községi, illetve, nem egyházközségi jelleg mellett tartatnak fenn, akkor mint *magániskolák tekintendők* és tanítóik mint *magánszolgálati viszonyban álló alkalmazottak* az 1931. évi 4740. sz. rendelet hatálya alá esnek.

Az uradalmi, községi vagy egyházközségi jellegű népiskolák *fejlesztéséről az iskola jogi értelemben vett fenntartója tartozik gondoskodni.* (VKM. 1C3338/1939.)

Az állami igazgatás által fenntartott és segélyezett ú. n. *kincstári népiskoláknál* a tanítókat az illetékes miniszter nevezi ki. (Közig. bir. 1130. elvi határozat.) A kincstári tanítóság *katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti jellegű.* (Közig. bir. 5044/1916.)

Az 1868 : XXXVIII. t. c. értelmében *magánegyházak, egyesületek és társulatok* szintén állíthatnak fel és tarthatnak fenn népiskolákat.

Az egyesületek, társulatok és magánosok által fenntartott népiskoláknál alkalmazott tanítók 1922-től kezdődőleg *iskola-fenntartójuktól* mindazokat az *illetményeket igényelhetik*, melyeket a törvényes rendeletek az *államsegélyes tanítók részére megállapítanak.* A törvényesen járó *illetményeket* az egyesületek, társulatok és magánosok által fenntartott népiskoláknál alkalmazott tanítók részére is *közigazgatásilag* biztosítják. (VKM. 148.249/1923.)

A magyar államvasutak által fenntartott iskolák legközelebb állnak a társulati iskolákhoz, de mégsem tekinthetők ilyeneknek, mert az 1868. XXXVIII. t. c. 16. §-a értelmében kizárólag iskolaállítási céljára alakult társulat tarthat fenn iskolát.

A magyar államvasutak által fenntartott iskolákat *állami iskoláknak* kell tekinteni s mint *ilyenek alkalmazottaira* az állami népiskolai tanítókra érvényes szabályok irányadók mind az eskütétel, mind a 73.776/1907. vallás- és közoktatásügyi minisztériumi rendelettel kiadott Fegyelmi Szabályzat tekintetében. (VKM. 137.833/1939. sz. r.)

Ezen népiskolák jellegének tisztázása céljából leghelyesebb volna az érdekeltségi, társulati, egyesületi, jelleg nélküli uradalom és magánosok által fenntartott népiskolákat vagy a katolikus, vagy keresztény hitfelekezeti vagy a községi vagy az állami népiskolák közé sorolni, mint ez a legtöbb uradalmi és kincstári népiskolával történt.

Az *érdekeltségi, egyesületi, társulati, uradalmi és magánosok által fenntartott népiskolák tanító(nő)i* egyenértékű munkát végezhetnek az állami tanítókéval, ezért indokolt, hogy *pedagógiai és didaktikai működésükben függetlenek legyenek.* Függetlenségüket és a többi tanítóéval egyenlő illetményeket biztosítana az a körülmény, hogy *ők is a*

Központi Illetményhivataltól kapnák összes illetményeiket, melyeket az iskolafenntartók pénzlárai tejes egészükben szolgáltatnának be. Beszolgáltatnák a tanerők fizetését, családi pótlékát, esetleges lakáspénzét (ha nincs természetbeni lakás), nyugdíjjárulékát, a félárú vasuti menetjegy váltására jogosító arcképes igazolványok térítési összegét, hadi és igazgatói pótlékát, a VII. fizetési osztályba történt előléptetés esetén az illetmény-különbözetet és végül a dologi fedezetet is, hogy a népiskolák zavartalan működését biztosítsák.

Ezeket az illetményeket pénzben beszolgáltatnák a Központi Illetményhivatalba azok a politikai, illetőleg egyházközségek is, melyek eddig tanerőik részére a fizetéskiegészítő államsegélyt nem vették igénybe.

Általában minden törvényes képesítéssel bíró, rendszeresített álláson alkalmazott keresztény nemzeti gondolkozású és érzésű népiskolai tanító(nő) iskolájának jellegére való tekintet nélkül ismertessék el köztisztviselőnek és a Központi Illetményhivataltól kapja összes illetményeit.

Kíváncsú lenne, hogy a népiskolai épületek szükségessé vált kiegészítésénél vagy azok újjáépítésénél *az iskolafenntartók továbbra is igénybevehessék az Országos Népiskolai Építkezési Alapot.*

A népiskolák zavartalan működésének előmozdítására költségvetéssel biztosítani kellene: a fűtés, világítás, fafelvágás, takarítás, iskolaépületek karbantartásának, takarítási eszközeinek, anyagoknak, iskolai nyomtatványoknak irodai és iskolai felszereléseknek, *vagyis a dologi kiadások pénzbeli fedezetét.*

Ezért minden keresztény nemzeti irányú népiskolának biztosítása a Központi Illetményhivatal *dologi* fedezetét, melyet két egyenlő részben január és július hónap folyamán folyósítana.

Ahogy a magyar nemzet egységesen gondoskodna a Központi Illetményhivatal révén a működő keresztény nemzeti gondolkozású és érzésű tanító(nő)kről és azok családtagjairól, úgy *kellene egységesen az összes keresztény nemzeti gondolkozású és érzésű nyugdíjas tanítókról és azok családtagjairól is gondoskodni.* Leghelyesebb volna, ha a Nem Állami Tanszemélyzet Országos Nyugdíj-Intézete *visszaalakulna Országos Tanítói Nyugdíjintézetté*, mely az állami nyugdíjas népiskolai tanerők nyugdíjellátását, az állami tanítók özvegyeinek és árváinak gyámoztatását és ellátását is intézné.

Az így visszaállított Országos Tanítói Nyugdíjintézet *jövedelmei* volnának: 1. a tanító(nő)k fizetéséből levont $1\frac{1}{2}\%$ -os nyugdíjjárulék; 2. a vallás- és közoktatásügyi minisztertől az állami költségvetési törvényben évenként megállapítandó *államkincstári hozzájárulás*, melyet mint *iskolafenntartói nyugdíjjárulékot az ország összes adóalanyaira rónának ki.*

VI. FEJEZET.

A katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolák fenntartására vonatkozó külön felfogás.

Eddig rámutattam arra, hogy miképpen lehetne az 1868. XXXVIII. t.-c.-kel a katolikus és keresztény hitfelekezetek iskolaállítási és fenntartási jogai körül felmerült sérelmeket a törvényes rendelkezések keretén belül orvosolni. A népoktatási alaptörvény alapján megindult évtizedes fejlődést nem lehet figyelmen kívül hagyni. Legföljebb a sérelmes törvényt lehet módosítani. Jogkör, jogi helyzet és illetmények tekintetében az állami és nem állami tanító(nő)k között nem lehet különbség. Hasonlóképpen a keresztény nemzeti irányú népiskolák személyi és dologi kiadásainak fedezetéhez minden adóalany természetes és jogi személyek) egyenes adójának arányában járuljon hozzá.

De ez elsősorban az egyházközségi iskolafenntartási kötelezettség teljesítése (l. 43. old.) keretében történik és csak másodsorban járulnak hozzá az egyházközségi adóalanyok ahhoz, hogy az általános adózás keretében lehetővé tegyék a többi keresztény nemzeti iskola fenntartását is.

Kétségtelen tény, hogy a politikai változáskor (kommunizmus, idegen megszállás) egyedül a katolikus és keresztény hitfelekezetű kultúrintézmények képesek ellenállást kifejteni, s a keresztény és nemzeti eszmék számára a mentsvárat biztosítani. Ezeket a várakat nemzeti öngyilkosság nélkül nem bonthatjuk le. A jelenlegi rendszer mellett azonban ezeknek a váraknak a falai önmaguktól omladoznak, mert sok egyházközségre kibírhatatlan terhet rónak, amely a tanítónak csak kellemetlenséget jelent és így csaknem minden érdekelt rossz érzésekkel gondol az egyházi iskolára és ezen keresztül magára az Egyházra.

Abban nincsen kétség, hogy a katolikus és keresztény jellegű kultúrintézményeket, iskolákat elsősorban elemi népiskolákat fenn kell tartani !

Egyik felfogás szerint : nem az egyes egyházközségek, hanem a *magyar katolikus Egyház egyeteme*, vagy legalább *egyházmegye* (püspöki,

érseki), illetőleg *egyházkerület* tartsák fenn a népiskolákat. Az első elgondolás nem volna szerencsés és nem volna mindig célravezető, részint azért, mert az egyházfők nehezen mondanának le bizonyos önállóságukról, részint pedig azért, mert ha valamely előre nem látható szerencsétlenség következtében egyes magyar égházmegyék idegen uralom alá kerülnének, az iskolafenntartásra szolgáló vagyon, vagy költségvetés a Csonkaországban maradna és így a leszakított egyházmegye minden anyagi forrás nélkül maradna.

Nézzük a *második elgondolást*. Vagyis: az egyházmegye, illetőleg egyházmegye egyeteme tartsa fenn a területén lévő népiskolákat. Ebben az esetben nem egyes egyházközségek, hanem az egész egyházmegye illetőleg egyházkerület állna jogviszonyban a tanítóval és az iskolafenntartó adózókkal.

Mindennemű eddigi iskolafenntartási szolgáltatás, akár természetbeni, akár pénzbeli — megszűnne. Helyette az egyházmegye az arányos teherviselés szempontjainak figyelembevételével *egyházmegyei adót vetne ki*. Annyi adót vetne ki az egyház joghatósága alá tartozó minden adóalanyra (természetes személyre), amelyből a területén lévő minden katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti iskola jelenleg viselt összes személyi és dologi terhei fedezetet nyernének.

Ilyenformán csak a valamely hitfelekezethez tartozó természetes személy válna az iskolafenntartás adóalanyává. Jogi személyek nem tartoznak semmiféle hitfelekezethez, így tehát ezen a címen meg nem adóztathatók, azaz általános állami adózás révén vennének részt az iskolafenntartásban.

Pénzügyi tekintetben is kedvező ez az elgondolás, mert az eddig egyoldalúan (szapora, szegény) igénybevett *adózókat arányosan tehermentesítené* és az adóterheket arányosítaná. A nagy szaporaságú szegény községek megszabadulnának az iskolafenntartás nyomasztó terhének nagy részétől — a gazdagabb egyházközségek és azok, amelyeknek a területén nincsen katolikus, vagy keresztény hitfelekezeti iskola, teherviselésükhöz képest arányos részt vállalva kisegíthetnék a szegény iskolafenntartó egyházközséget. Ez a módszer az egyetlen igazságos és a célnak mindenben megfelelő, mert a katolikus és a keresztény hitfelekezeti kultúrintézményeknek, iskoláknak fenntartása nem az egyes egyházközségek feladata és érdeke, hanem az egész egyházmegyéé (egyházkerületé). Így esetleges politikai rendszerváltozáskor sokkal nagyobb súllyal léphetnének fel a katolikus egyházmegyék, illetőleg az összes keresztény hitfelekezetek egyeteme, mint az elszegényedett szapora egyes egyházközségek. Ha az iskolaterhet az egyházközségek egyeteme viseli és központilag adminisztrálják, az államnak

módja van a szegényebb egyházmegyéket, illetőleg egyházkerületek egyházi támogatás címén segíteni.

Az egyházmegyék (egyházkerületek) a befolyt adóból sokkal arányosabban gondoskodhatnak az iskolák dologi terheiről, tatarozásáról, építkezéseiről is és nem állana elő az az eset, hogy a szapora és szegény egyházközségek iskolái a legelemibb egészségi és pedagógiai követelményeknek sem felelnek meg — még a legnagyobb teherviselés mellett sem — és az iskolát fenn nem tartó egyházközségek tagjai pedig mentesülnek az egyházmegye, illetőleg egyházkerület egész egyetemét érdeklő katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti iskolák és kultúr-intézmények fenntartási terhei alól.

Ez az elgondolás a legnemesebb célkitűzésből indul ki. Nem óhajt kevesebbet elérni, mint azt, hogy a katolikus és keresztény hitfelekezeti iskolák fenntartói az egyházmegyék, illetőleg egyházkerületek legyenek, melyek az egyházmegyei illetőleg egyházkerületi iskolaadó alapján tartanak fenn az egyházmegyei, illetőleg egyházkerületi népiskolákat, azok személyi és dologi kiadásait fedeznék. Mindezt az egyházközségek mellőzésével óhajtana elérni.

Ám de több, mint 70 év óta a katolikus és keresztény hitfelekezeti iskolák fenntartói elsősorban az egyházközségek voltak és csak elvétve a politikai községek, uradalmak, érdekeltségek.

Egyébként az elgondolás is kénytelen visszanyúlni az egyházközségi helyi iskolai jövedelmekhez, az egyházközségi adóalanyaihoz.

Nem látom annak a szükségességét sem, hogy — az alapján véve helyes elgondolás megvalósításához — akár a katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolák jogviszonyainak a rendezéséről szóló törvényt kellene hozni, vagy hogy az egyházközségi szervezetet, amelyen az iskolafenntartás nyugszik, meg kellene kerülni.

Fentebb kifejtettem már, hogy az 1868. évi XXXVIII. t. c. módosításával a népoktatási alaptörvény elveszti a katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolákkal szemben magában foglaló sérelmes rendelkezéseket.

Az iskolafenntartó egyházközségi szervezet sem lehet akadálya annak — mint fentebb kifejtettem —, hogy a helyi iskolai jövedelmek terhére befizetendő arányos hozzájárulás és a katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti iskolákat fenntartó adóalanyok hozzájárulásai arányosíttassanak.

A helyi jövedelmek terhére történő hozzájárulás arányosításának mindenekelőtt ki kell mondania, hogy a természetbeliek pénzértékét az egyházközségi adó révén kell a Központi Illetményhivatal részére olyan mértékben biztosítani, mint amennyit az egyházi főhatóság a

VK. Miniszterrel egyetértve megállapít. De a helyi hozzájárulás arányosítása nem történhetik az egyházmegye többi egyházközségi adóalanyainak nagyobb mérvű megadóztatásával, hanem az azoktól az állami adózás alapján beszedett hozzájárulás terhére. Az utóbbiból annyit kellene a helyi hozzájárulás kiegészítésére biztosítani, amennyi elégséges az egyházmegyei illetőleg egyházkerületi tanító(nő)k személyi illetményeinek és a katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti iskolák dologi kiadásainak fedezésére.

A helyi iskolai jövedelmek terhére az egyházközségi adó révén és az általános állami adózás alapján az egyházközségi adóalanyok terhére az Országos Népiskolai Adókulcs révén a Központi Illetményhivatalba befolyó összegeket ez utóbbi egyházmegyénként, illetőleg egyházkerületenként kezelné és az illetékes egyházi főhatóságok rendelkezése alapján havonként előre folyósítaná az esedékes illetményeket és félévénként a dologi fedezetet.

Az Országos Népiskolai Adókulcs révén befolyó iskolai jövedelmekből fennmaradó összeg a többi keresztény nemzeti irányú népiskolák tanítói illetményeinek és dologi kiadásainak fedezésére szolgálna.

A népiskolák terheinek ilyen arányosításával minden adóalany (a természetes és jogi személy egyaránt) teherbíró képességéhez mérten hozzájárulna mind a saját, mind más keresztény nemzeti irányú népiskola fenntartásához, sőt a helyi iskolai jövedelmekből maradna még az egyházközségi iskola fejlesztésére is és az országos iskolaadó révén jutna még valamennyi keresztény nemzeti szellemű iskola (állami, községi, érdekeltségi stb.) fenntartásához és továbbfejlesztésére is fedezet.

Ez a rendezés kielégítené az osztóigazságot is, amennyiben minden népiskolai tanító(nő)nek egyenlő illetményeket biztosítana pénzben és minden adóalany arányosan járulna hozzá saját iskolájának és az ország keresztény nemzeti iskoláinak a fenntartásához. Ez a rendezés egyúttal lehetővé tenné a tanítóknak az egyházi főhatóság részéről történő áthelyezését és kinevezését.

A katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti tanító(nő)k alkalmazása és áthelyezése.

Most a megüresült katolikus és keresztény hitfelekezeti tanítói állásokra az érdekelt egyházközségek írják ki a pályázatokat és ugyancsak ők minősítik a pályázatokat is. A pályázatokat előterjesztik az egyházi főhatóságoknak, amelyeknek a hármas (esetleg valamennyi jelölt) jelölése alapján az egyházközség (iskolaszék) választja meg a tanítóit.

A katolikus és a keresztény hitfelekezeti tanító megválasztása a VKM hozzájárulásával csak az illetékes egyházi főhatóság jóváhagyása után válik jogerőssé.

Az általában fentebb ismertetett rendszer mellett a tanító(nő)k illetményeiről az illetékes egyházi főhatóságok és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium karöltve gondoskodnának. Az előbbiek ellenőrzik (előzetes előírás után), hogy az iskolafenntartó egyházközségek beszolgáltatják-e a Központi Illetményhivatalnak a helyi iskolai jövedelmek terhére a tanítói illetményeknek és az iskolai dologi kiadásoknak előírt százalékos fedezetét, valamint az Országos Népiszkolai Adókulcs révén behajtott kiegészítési összeget. Ezek az iskolafenntartói összegek az egyházközségek évenkénti költségvetésében átmeneti tételként szerepelnének, még akkor is, ha ezeket az összegeket a Központi Illetményhivatal a VKM 7210/1934. M. E. sz. rendelete alapján bevételezi.

A katolikus és keresztény hitfelekezeti tanítóságról való gondoskodás súlypontja az iskolafenntartó egyházközségekről átmenne az egyházi főhatóságok és a VKM hatáskörébe. Ennek az lenne a szerves következménye, hogy ezentúl a *megürült tanító(nő)i állásokat az illetékes egyházi főhatóságok kinevezéssel töltenék be.*

A jog szerint valóban megürült *katolikus tanító(nő)i állásokra* az illetékes egyházmegyei főhatóság írná ki a pályázatot. Ha az egyházmegye katolikus tanítói között akadnának olyan pályázók, akik a megürült tanító(nő)i állásra alkalmasak, úgy az egyházmegyei főtanfelügyelőség a pályázatokat minősítve és a három legalkalmasabbat megjelölve elküldené az egyházközségi tanácsnak, amely a három jelölt közül egyet a megyésfőpásztornak kinevezésre előterjesztene. A megyésfőpásztor az előterjesztettét áthelyezné és új állomáshelyére kinevezné.

Ha csak idegen tanítók pályáznának az egyházmegyei főtanfelügyelőség minősítené a pályázókat és a három legmegfelelőbbet előterjesztené az illető egyházközségi tanácsnak (iskolaszéknek), amely a három közül egyet az illetékes megyésfőpásztornak kinevezésre előterjesztené, aki az előterjesztettét kinevezné és kinevezési okmányait kikézsíttetné. Ha más katolikus iskolafenntartótól jönne át valamely iskolához a tanító, az összes előző szolgálati éveit kellene beszámítani. Ha kezdő tanítót nevezne ki a megyésfőpásztor, a kinevezési okmány kikézsítségével egyidőben intézkednie kellene aziránt is, hogy az új tanító a templomban a hívő nép előtt ünnepélyesen tegye le az esküt.

A többi keresztény nemzeti szellemű iskolafenntartó is az eddig ismertetett módozat betartásával töltené be a jogszerint valóban megüresedett tanító(nő)i állásokat.

A kinevezett, vagy megválasztott tanító(nő) alkalmazását a megyéspásztorok, illetőleg a többi keresztény nemzeti szellemű iskola-fenntartó — az állami iskoláknál alkalmazott tanító(nő)kon kívül — bejelentenek az illetékes tankerületi kir. főigazgatóknak is és ha a kinevezettek ellen államvédelmi szempontból a tankerületi kir. főigazgatók nem emelnének kifogást, a tanítói illetmények folyósítása iránt közvetlenül a Központi Illetményhivatalnál intézkednének. Ezzel a leegyszerűsített eljárással (iskolaszék, közigazgatási bizottság, minisztérium kikapcsolásával) megoldódna az a kérdés is, hogy a tanító(nő)k nem hónapok, vagy félév múlva, hanem azonnal hozzájuthatnának illetményeikhez. Ezzel az eljárással megszűnne a katolikus és keresztény hitfelekezeti tanító állomáshelyéhez való kötöttsége is, amely miatt legtöbb esetben egész életét azon a nyomorúságos állomáshelyen kénytelen eltölteni, hol pályafutását kezdte ; közben megöregedett és csak a legnagyobb nélkülözések között tudta családját felnevelni, a leg-ritkábban társadalmi rangjához illően.

VII. FEJEZET.

A katolikus és keresztény hitfelekezeti kántortanító javadalmának megosztása tanítói és kántori javadalmakra. Mi történjék a kántortanítói földjárandósággal?

Eddig a tanítói állást és a vele összefüggő kérdéseket vizsgáltuk és nem voltunk tekintettel az összeolvasztott kántortanítói javadalomra.

A katolikus és több keresztény hitfelekezeti kántortanító tanítói illetményeibe a kántori illetményeket is beszámítják. Ez annyit jelent, hogy a katolikus és keresztény hitfelekezeti kántortanító a kántori teendőket ingyen köteles végezni, holott minden más kántor, ha főfoglalkozása szerint állami, községi vagy más jellegű tanító, a kántori teendőkért külön illetményeket élvez. Ezért régi és igen nagymértékű a katolikus és keresztény hitfelekezeti kántortanítók elkeseredése.

A legsürgősebb megoldásra váró kérdés tehát a kántortanítói javadalom szétválasztása tanítói és kántori javadalomra, és a kántori illetményeknek a szorosan vett egyházi szolgáltatások közé való sorolása.

Az 1893. XXVI. t. c. szerint (8. §) «a tanítói fizetés megállapításakor a tanítói és kántori járandóságok együttesen tanító fizetésnek veendő».

Ezt a rendelkezést a későbbi törvények is többé-kevésbé fenntartják.

Az 1907. évi XXVII. t. c. 2. és 11. §-ai szerint: «ha a katolikus és keresztény hitfelekezeti elemi népiskola tanítója kántori javadalmakat is élvez, a tanítói alapfizetés erejéig a tanítói és kántori járandóságok — ez utóbbiak jellegének érintése nélkül — *együttesen fizetésnek számítandók s ennél fogva a nyugdíj jogosultság megállapításánál az ekként együttesen számított fizetés veendő alapul*». Ezt az elvet hangsúlyozza az 1913. évi XVI. t. c. 25. §-a is. Jelenleg pedig az 1923. XXXII. t. c. (13. §) folytán az a helyzet, hogy «a tanítói és kántori járandóságok együttesen állapíttatnak meg», vagyis a tanító helyi javadalmának az államsegély szempontjából való megállapításánál a kántori illetményeket is tanítói fizetésnek veszik, ennek következtében a katolikus-

és a keresztény hitfelekezeti kántortanítónál a fizetéskiegészítő államségély a kántori javadalom összegével csökken.

Minden más jellegű (állami, községi stb.) iskolánál alkalmazott tanító, ha kántori teendőket is végez, külön díjazásban részesül. Már az 1902-ben megjelent 4.246. sz. miniszeri utasítás 101. §-a értelmében a *községi tanító*, az 1907. évi XXVI. t. c. 22. §-a értelmében pedig az *állami tanító*, egyházközségtől nyerendő *külön díjazásért* kántori teendőket is ellát. Állami tanítónak a kultuszminiszter, községi tanítónak pedig a közigazgatási bizottság engedélyezi a kántori teendők, «helyben és rendes tanórákon kívül» való végzését.

Eddig — tudtommal — a VKM és a közigazgatási bizottságok az állami, illetőleg községi tanítókat nem akadályozták meg abban, hogy «külön díjazásért» elvállalják a kántori teendők végzését is.

De számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy az állami és községi tanítók az eddigi «különdíjazás» csekélyisége miatt nem vállalják el a kántori teendők végzését.

Pedig az Egyháznak olyan kántorokra van szüksége, akik egyházas szellemben a vallási élet igényei szerint végzik teendőiket és lehetőség szerint függetlenek minden más hivatalos elfoglaltságtól, legalább is olyanoktól, amelyek őket kötelességük teljesítésében gátolják. Ez a szükségesség maga után vonja a *tanítói állástól független kántori állás megszervezését*.

Korántsem akarom ezzel azt mondani, hogy minden egyházközség olyan javadalmat biztosítson, melyből egy családos kántor megél, jól lehet ez volna az eszményi cél. De a mai szegénységünk mellett meg kell elégednünk részint a *kántori javadalomnak a tanítói javadalomtól való elválasztásával*, részint a *kántori javadalomnak az egyházközség anyagi helyzetéhez mért fokozatos emelésével*.

Ha kimutatható, hogy a *földjárandóság a kántori javadalom egy részét képezi*, akkor azt — véleményem szerint — a tanítói illetményekről teljesen függetlenül az egyházközség *csak mint kántori javadalmat kezelheti*.

Ha azonban a földjárandóság kifejezetten a tanítói javadalom egy részét képezi, akkor azt — véleményem szerint — az egyházközség, mint tanítói javadalmat kezeli.

Hasonlóképpen kezelné — elgondolásom szerint — az egyházközség a katolikus és keresztény hitfelekezeti tanító(nő)k illetményének egy részét képező terményjárandóságokat és egyéb szolgáltatásokat is. Ezeknek 10 évre szóló átlag-összegében megállapított pénzé téket kellene az egyházközségi pénztárba beszolgáltatni.

A *jövőre nézve* legcélszerűbb volna minden *kántortanítói állás betöl-*

tésénél a VKM 1894. évi 59781. sz. rendeletét végrehajtán, mely előírja, hogy üresedés esetén a kinevezési (alkalmaztatási) okmányokban világosan és egymástól elkülönítve fel kell tüntetni mind a kántori, mind a tanítói javadalom összegét.

A VKM is akarja a kántortanítói javadalom, a kántori és tanítói javadalomra való megosztását. Ezért bocsátotta ki az 1940. évi 118 820. sz. rendeletét, amellyel összeírta a nem állami iskolai kántortanítói állások javadalmát. A kimutatásban pontosan meg kellett állapítani, mennyi az elválaszthatatlan kántortanítói helyi javadalom és ha elválasztható kántortanítói javadalom van, mennyi ebből a tanítói és mennyi a kántori. Mindezeket az 1923. év előtti díjlevelekből kellett a kimutatásba bejegyezni.

A fizetéskiegészítő államsegélyben nem részesülő kántortanítói állásokat szintén fel kellett tüntetni a kimutatásban. Amennyiben a VKM valamely kántori állás javadalmát a legutóbbi 4 esztendőben — a nehéz anyagi helyzetre való tekintettel — ideiglenesen vagy véglegesen leszállította, ezt is részletesen be kellett jegyezni.

Az egybeolvasztott kántortanítói javadalmak szétválasztásának ügye ezidőszent az illetékes törvényhatósági közigazgatási bizottságok elé tartozik, amelyek a tanítói járandóságok körül felmerülő vitás ügyekben elsőfokú határozathozatalra jogosultak.

Elgondolásom szerint a következő eljárás vezetne célhoz: *Az egyházmegyei főhatóságok* az általuk kiküldött bizottságokkal letárgyalatnák a főhatóságuk alá tartozó kántortanítói javadalmak szétválasztásának módozatait. A bizottsági tárgyalás eredményét a főhatóság felülvizsgálná és hozzászólás, illetőleg hozzájárulás végett *előterjesztené az illeté es törvényhatóság közigazgatási bizottságának*, mely azt szintén letárgyalná és hozzájárulva visszaterjesztené az egyházmegyei főhatóságnak.

A főhatóság az így letárgyalt és elfogadott javaslatot — a kántortanítói javadalom szétválasztására vonatkozólag — jóváhagyás végett *előterjesztené a VKM-nak*.

Ma már a fentidézett rendelet alapján a VKM a szükséges adatok birtokában van, azért az előbbi megoldást akár maga is kezdeményezhetné vagy ellenőrizhetné. De a rövidebb és gyökeresebb megoldást véve, végrehajthatná azt az elgondolt is, hogy a kántortanítói javadalom megosztásának a *javadalom fele legyen tanítói és fele legyen kántori*.

A megosztásnak be kell következnie, mert ettől függ mind a tanítói, mind a kántori javadalmak további rendezése, illetőleg fejlesztése.

Amikor ezeket a sorokat írom, örömmel olvasom az ujságokban,

hogy a pénzügyminiszter bejelentette az 1943. évi költségvetéssel kapcsolatosan, hogy a kántortanítói javadalom szétosztásának végrehajtására megfelelő összeget sikerült biztosítani.

Többféle jellegű (keresztény nemzeti szellemű) népiskola egy községben.

A katolikus és keresztény hitfelekezeti iskolák a népoktatási alaptörvény (1868. XXXVIII. t. c.) rendelkezései folytán magukra maradtak a politikai község anyagi támogatását elvesztették és községi, illetőleg állami iskolákká lettek.

Ennek folyományaképpen egyes községekben többféle jellegű népiskola is létesült, amelyek más-más iskolafenntartó hatóság alá tartoznak és így működésükben nem szolgálhatták mindig az *egységes* keresztény nemzeti gondolatot, mint ezt előbb tehették. Legjobb esetben összefognak a közös cél elérése érdekében.

Pedagógiai szempontból nem kívánatos a sokféle jellegű iskola. Az egységes keresztény nemzeti szellemű oktatást az érdekelt községekben az 1868 előtti iskolai állapot visszaállításával lehetne biztosítani. Amennyiben a fejlődés miatt ennek az elgondolásnak a megvalósítása lehetetlen lenne, *úgy az 1868. év előtti ilyen jellegű népiskola visszaállítása után fennmaradó és beiskolázásra váró gyermekek oktatására állami népiskola állíttassék fel, mely az eredeti keresztény nemzeti szellemű népiskola célkitűzéseire alkalmazkodik.*

Ennek indoklására rámutatnak az 1868. évi XXXVIII. t. c. 44. §-ra, mely a népoktatásunkat világnézeti alapra helyezi, úgy, mint az évszázadok óta kialakult. A községi, illetőleg vegyes iskolának, mint kiegészítő iskolának felállítását arra az esetre tartja szükségesnek, ha «legalább 30 tanköteles gyermek van, kiknek szülei a fennálló hitfelekezeti iskolákat használni nem akarják.» «Ott azonban, hol a más hitfelekezethez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezen gyermekek is, amennyiben szülőik oktatásukról más úton nem gondoskodnának, a *létező hitfelekezeti iskolába fognak járni*, s szüleik ezen iskola költségeihez ugyanazon módon és arányban fognak járulni, mint azon hitfelekezet tagjai, mely az iskolát fenntartja.»

VIII. FEJEZET.

A felszabadult országrészek népiskoláinak és tanítóinak jövője.

A felszabadult népiskolák és tanító(nő)k ügyének rendezésénél alapul szolgálnak ezen iskolák *multja és keresztény magyar nemzeti jövőnk*.

Történeti tény, hogy keresztény nemzeti szellemű népoktatásunk évszázadokon át keresztény világnézeti alapon fejlődött. Még az önkényuralom idején a Thun-féle rendelet is azt tartja kívánatosnak, hogy «politikai község az iskolának csak anyagi ügyeivel foglalkozzék, a szellemi ügyek vezetése pedig az egyházakra bízassék. «Az állam nem tiltja, hogy másvallású gyermekek is a katolikus jellegű iskolába járhassanak. A népiskolák feletti felügyelet, ezek igazgatása, gondozása az állam és egyház közös ügye. A felső tanügyi hatóságok a népiskolákkal valóban az egyházi hatóságok útján érintkeznek.

A Thun-féle rendelet a politikai községeket szigorúan kötelezte katolikus iskolák állítására és fenntartására.

Az önkényuralom után 1868-ban a politikai községek vagy továbbra is fenntartották a katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti iskolákat, vagy azokat községivé alakították vagy államosították.

Az 1918, illetőleg 1919. évi megszállás községi, katolikus, keresztény hitfelekezeti és állami népiskolákat talált. A megszállás alá került keresztény magyar iskolák fenntartói a Felvidéken és különösen Erdélyben óriási áldozatokkal tartották fenn katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti iskoláikat, melyek a keresztény magyar nemzeti gondolat ébresztői voltak.

A volt Jugoszláv-állam — a megszállás idején — az összes katolikus és keresztény hitfelekezeti iskolákat az állami és községi iskolákkal együtt államosította és állami igazgatás alá helyezte. Az egyházak iskolai vagyonát nem vette el, hanem az iskolaépületekért bért fizetett, az iskolai vagyont képező földeket pedig az egyházak tulajdonában és hasznélvezetében hagyta. A magyar tannyelvű népiskolák legtöbb osztályából száműzték a magyar tanítási nyelvet és azt csak egy-két osztályban hagyták meg.

A magyar papság dicséretére írhatjuk, hogy hazafias érzelmükön legtöbbször megtört a megszállók (csehek, szerbek, románok) minden erőszakos elcsehesítési, elrománosítási és elszerbesítési törekvése.

A felszabadulás után a kormányhatóságok a katonai közigazgatás alatt ezt az állapotot átmenetileg — a végső rendezésig — fenntartották.

Amely magyar tannyelvű népiskola megtarthatta katolikus, ill. keresztény jellegét, az a felszabadulás után mint katolikus ill. keresztény hitfelekezeti iskola folytathatja katolikus, ill. keresztény nemzeti szellemű építő munkáját.

Ugyanúgy magyar tanításnyelvű legyen a cseh, szerb és román tannyelvű iskola, amely *megszállás előtt magyar tannyelvű volt.* A magyar tanításnyelvvel együtt vissza kell állítani az iskola jellegét is. (Katolikus, keresztény hitfelekezeti, községi, állami.)

Itt szeretnék a népoktatási alaptörvény 23. §-ára utalni, hol megtaláljuk a népiskolák állításának sorrendjét. Eszerint a község ott köteles népoktatási tanintézeteket felállítani, «hol a *hitfelekezetek nem tartanak fenn* a törvény rendeleteinek megfelelő népiskolát». A 80. § szerint a «közoktatási miniszternek jogában és tisztében áll, bárhol, *ha szükségesnek látja,* tisztán államköltségen, a helyi körülmények által igényelt népoktatási tanintézeteket állítani, melyek 23—78. §§-ban megszabott módon szervezendők». Az állam csak ott állít népiskolát, hol a katolikusok és a keresztény hitfelekezetek, illetőleg politikai községek ilyent nem állítottak és a helyi körülmények népiskola felállítását igényelik.

A megszállás utáni újraszervezés alkalmával csak ez a sorrend lehet irányadó. Azokat a népiskolákat, melyek valaha is katolikusok vagy keresztény hitfelekezetűek voltak, vissza kell adni a katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezetek, vagy községeknek, ha azok államhűségükről és kifogástalan magyar nemzeti érzésükről tanubizonyságot tettek.

Ellenkező esetben az államosított régebbi *nem magyar tannyelvű hitfelekezeti iskola magyar állami iskola marad* mindaddig, míg azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter a majdan keresztény magyar nemzeti gondolkozású és érzésű egyházközségnek át nem adhatja. Ezen óvatosság nélkül a magyar kultuszminiszter maga veszélyeztetné a keresztény nemzeti szellemű közoktatást, melynek legfőbb öréke kell lennie.

A katolikus, illetőleg keresztény hitfelekezeti jellegüket visszakapják azok a népiskolák is, melyek a *megszállás előtt magyar tannyelvűek voltak és fenntartóik a politikai községek voltak.*

IX. FEJEZET.

Milyen következtetéseket vonhatunk le az eddig tárgyalatkból?

A magyar nemzeti állam érdeke, hogy népoktatása Krisztus örökérvényű életelvei érvényesítésével magyar nemzeti szellemben történjék, mert nemzeti multunk a legszorosabb kapcsolatban állt Krisztus tanításával.

Ez a tény szülte — a szabadelvű 1868. évi XXXVIII. t. c.-kel szemben — a mai közfelfogást, mely azt tartja, hogy a magyar magán- és közélet keresztény szellemben megújíttassék.

Ezt a közfelfogást minden keresztény nemzeti szellemben működő népiskolának szolgálnia kell. A magyar nemzeti állam saját célkitűzéseit szolgálja, ha minden keresztény nemzeti alapon álló népiskolának *egyformán* biztosítja fennmaradását, zavartalan működését és fejlődési lehetőségét.

1. Ebből önként következik, hogy *minden keresztény nemzeti alapon álló iskolafenntartó jogosult iskolát állítani és fenntartani*. Ilyen iskolafenntartók: katolikus és keresztény hitfelekezeti egyházközsegek, politikai községek és a keresztény magyar nemzeti állam. Az érdekeltségek, uradalmak, társulatok és magánosok is csak keresztény nemzeti szellemű népiskolát alapíthatnak és tarthatnak fenn. Ezek mind jogosult iskolafenntartók.

Eddig *kötelezett* iskolafenntartók voltak a politikai községek, bár 1868 óta éppen a községi iskolák fejlődtek legkevésbé.

2. A népiskolai szükségleteket fedezze a Magyar Kir. Központi Illetményhivatal, abból az összegből, melyet az iskolafenntartók a helyi iskolai jövedelmeik terhére és az általános adózás alapján az ország összes adóalanyai az Országos Népiskolai Adókulcs igénybevételével állami egyenes adóik után befizettek.

3. A helyi *hozzájárulás* az 1868. évi XXXVIII. t. c. 35. §-ának 2-ik bekezdését az összes nem állami (katolikus, keresztény hitfelekezeti, érdekeltségi, községi) népiskolákra kell kiterjeszteni («ez adó az állami egyenes adónak 5%-át nem haladhatja meg.»)

4. Az általános adózás alapján befolyó összegből az egyes iskolák annyit igényeljenek, amennyiből a helyi hozzájárulással együtt a tanító(nő)i illetményeket és az iskola dologi kiadásait fedezhetik.

5. Ebből következik, hogy a helyi hozzájárulás és az általános adózás alapján igénylendő kiegészítés között összefüggés van. Amennyivel nagyobb a helyi hozzájárulás, annival kisebb az igénylendő kiegészítés. És megfordítva.

6. Népiskolai adójukat ezen elvek szerint fizetnék a katolikus, a keresztény hitfelekezeti és községi iskolák fenntartó adóalanyai. A helyi hozzájárulásra nem kötelezett adóalanyok a teljes Országos Népiskolai Adókulcs szerint fizetnék a népiskolai adót.

7. Az uradalmi, érdekeltégi, társulati és magániskolák tanító(nő)i az állami tanító(nő)kéval teljesen megegyező illetményeket kapnának, melyek fedezésére az érdekelt iskolafenntartók az összes tanító(nő)i illetményeket és az iskolák dologi fedezetét saját pénztáraikból a Központi Illetményhivatalba befizetnék.

8. Minden keresztény nemzeti szellemű magyarországi tanító(nő) — szolgálati évei alapján — egyenlő illetményeket kapna a Központi Illetményhivaltól. Megkapja fizetését, a nyugdíjjárulékot, a családi pótlékát, lakáspénzét (ha nincs természetbeni lakása), a VII. fiz. o.-ba történt előléptetéssel járó magasabb fizetéskülönbözetet, a fél rú vasúti menetjegy váltására jogosító arcképes igazolvány után fizetendő térítési összeget, a világháború alatt kiérdemült hadi- és igazgatói pótlékot.

A tanító(nő)i összilletményekből levonásba kerülnének az általános kereseti adó, a nyugdíj- és OTBA-járulék, külön adó, rokkantsági adó, a túlélvezett illetményekből származó térítmények, a Pénzügyi Központnál felvett kölcsönök esedékes részletei stb.

A Központi Illetményhivatal a tanító(nő) illetményeit fizetési jegyzékben számfejtí, mégpedig a járandóságokat egyénenkint és egy összegben, a járandóságokat terhelő köztartozásokat pedig, valamint a bírói s közigazgatási letiltásokat és térítményeket részletesen.

9. Dologi fedezetet minden elemi népiskolának felerészben január és felerészben július hónap folyamán folyósítanak.

10. Minden magyarországi adóalany (természetes és jogi személy) állami egyenes adójának arányában egyformán járulna hozzá a keresztény nemzeti szellemű tanító(nő)k és iskolák fenntartásához és továbbfejlesztéséhez.

Miután nemzeti élet szempontjából a keresztény nemzeti szellemű iskolák működése országosan általános jellegű lenne, megszűnne a népiskola befolyásának helyhez kötöttsége, melyet a népoktatási alaptörvény 35. §-a hirdeti.

11. A kántortanítói javadalmakat szét kell választani tanítói és kánt ri javadalmakra. A kántori javadalom ne számítassék be többé a tanítói javadalomba. A szétválasztás végrehajtására, ill. javaslat-tételre mind az állam, mind az egyházmegyei főhatósága részéről kiküldött bizottság kapna felhatalmazást.

12. A helyi iskolai jövedelmek terhére az egyházközségi adó révén és az általános állami adózás alapján az egyházközségi adóalanyok terhére az Országos Népiszkolai Adókulcs révén a Központi Illetmény-hivatalba befolyó összegeket ez utóbbi egyházmegyénként, ill. egyházkerü-letenként kezelni és az illetékes egyházi főhatóságok rendelkezése alapján havonként előre folyósítandó az esedékes illetményeket és félénkenként a dologi fedezetet.

13. Az egyházi főhatóságok (érsekek, püspökök) nevezik ki a tanító(nő)kat és át is helyezik őket.

14. Az összes keresztény magyar népiszkolák jellege változatlanul megmarad.

15. Az iskolafenntartók képesek lesznek — a kor igényeinek megfelelően — népiszkoláikat továbbfejleszteni.

16. Ez a rendelkezés újabb terheket nem ró sem az iskolafenn-tartókra, sem az államkincstárra, legföljebb a meglévőket arányosítja.

Erre vonatkozólag Horváth Győző felszentelt püspök úr, a tanítóság lelkes, nemesszívű barátja és jogos törekvéseinek bátor szószólója azt mondja: «Az országos iskolaadó vagy az állami egyenes adó minden pengője után fizetendő adófillérek nem jelentenének országos viszonylatban nagyobb terhet a mainál, hanem azt csak arányosan megosztanák, szegény és gazdag között arányossá tennék a terhet. Ebbe a kötelezett-ségbe — az osztó igazságnak megfelelően — azokat is bevonná, kik, vagy amelyek eddig az alól magukat akár *másvallásbeliség címen*, akár *jogi személyiség* címen kivonták. És ekként elemi iskolázásunk személyi (sőt dologi) ellátása tekintetében az *egyenlő és arányos teherviselés*, valamint az *egyenlő elbánás* elve könnyen érvényesülne». (Kisebbségi változtatásokkal az 1932-ben tartott felsőházi beszéde.)

17. A tanító(nő)knak — törvényes fizetésen és lakáspénzen, illetőleg természetbeni lakáson, családi pótlékon kívül a törvényesen megállapított feltételek esetén, *igényük lehet*: korpótlékre, fizetési előlegre, tisztviselői kölcsönre, átköltözködési illetményre, közlekedési segélyre, az Országos Tisztviselői Betegsegélyező-Alap szolgáltatásaira, vasuti jegykedvezményre, tanyai pótlékre, idegen nyelvű pótlékre, jutalomra és segélyre. («Közzszolgálati Jogszabályok Gyűjteménye» az I. és II. sz. füzetekben.)

Az 1938. évi XXXVII. t. c. értelmében korpótlék jár az olyan

tényleges szolgálatban álló tanítónak, aki a VIII. fiz. o. 1. fokozatában már három évet eltöltött.

A korpótlék összege a VIII. fizetési osztályban havi 15 P.

A kántori teendők ellátására és a leventék foglalkoztatására képesített tanító újabb jövedelmi forrásokat biztosíthat magának, ha a kántori teendőket és a leventék foglalkoztatását szakavatottsággal és odaadó buzgósággal vállalják, illetőleg ellátják.

18. A keresztény nemzeti szellemű népiskolák és tanító(nő)k illetményügyeinek a fentjelzett módon javasolt rendezése részben megoldaná az 1848. évi XX. t. c. 3. §-át, amely már akkor azt követelte, hogy «minden bevett vallásfelekezet egyházi és *iskolai szükségletei* közálladalmi költségek által fedeztessenek».

19. A Nem Állami Tanszemélyzet Országos Nyugdíj Intézetének a néptanítókra vonatkozó részét vissza kell alakítani Országos Tanítói Nyugdíjintézetté, mely úgy az állami, mint a nem állami nyugdíjas népiskolai tanító(nő)k nyugdíjellátását, özvegyeinek és árváinak gyámolítását és ellátását intézné.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Az egész elgondolásnak alapeszméje, hogy minden iskolának — elsősorban *népiskolának* — *tantervét Krisztus tanítása hassa át és a szentistváni állameszme alapján álljon.*

Ezen célkitűzésnek szolgálatába kell állnia a tanító(nő) képzésnek és a népiskola ellenőrzésének, irányításának.

E kettős célkitűzés megvalósítása nem ütközhetik leküzdhetetlen akadályokba, mert Magyarországon ez a kettős célkitűzés egybeforrt.

Az iskolafenntartók hatóságai is kötelezik magukat olyan *ellenőrzésről és irányításról* gondoskodni, mely nemcsak a kettős célkitűzést valósítja meg, hanem a szakszerűséget is érvényesíti.

A hittudományi főiskolákon és a hittudományi fakultásokon rendszeresen kell a keresztény neveléstant, tanítástant, módszertant, iskolaszervezettant és neveléstörténelmet — kiegészítve a tanítási gyakorlatokkal — tanítani. Ezeket a tárgyköröket minden népiskolai ismeretkörre kiterjesztően kell tanítani, de mégis legfőképen a keresztény nevelés és népiskolai hitelemzés módszerének igényeit kell kielégíteni. A papság így képes lesz az elemi népiskolában a keresztény világnézet érvényesítését sürgetni, irányítani és fejleszteni.

A népiskolai oktatás ilyen irányú megszervezésének nemcsak a nemzeti köznevelés látná nagy hasznát, hanem a katolikus lelkipásztorok és a keresztény hitfelekezetek pásztorai is !

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lapszám
Bevezető	3
<i>I. Fejezet.</i> Történeti visszapillantás keresztény nemzeti szellemű népoktatásunk alakulására, különös tekintettel a tanítók javadalmazására	4
<i>II. Fejezet.</i> Népoktatásunk a nemzeti megújulás és az önkényuralom idején	11
<i>III. Fejezet.</i> A kiegyezést követő idők magyar népoktatásügye	16
<i>IV. Fejezet.</i> Népoktatásunk alakulása megcsonkítottságunk idején	21
<i>V. Fejezet.</i> Az országos népiskolai adókulcs megállapítása ...	40
<i>VI. Fejezet.</i> A katolikus és keresztény hitfelekezeti népiskolák fenntartására vonatkozó külön felfogás	49
<i>VII. Fejezet.</i> A katolikus és keresztény hitfelekezeti kántortanító javadalmának megosztása tanítói és kántori javadalmakra	55
<i>VIII. Fejezet.</i> A felszabadult országrészek népiskoláinak és tanítóinak jövője	59
<i>IX. Fejezet.</i> Milyen következtetéseket vonhatunk le az eddig tárgyaltaiból ?	61
Összefoglalás	65

